

Socialdemokratisk Horisont (4)

Att återuppbygga socialdemokratien

Hossein Jorjani¹

REVIDERINGAR

2025 – 10 – 15

2026 – 09 – 12

Den senaste versionen finns på:

<https://hosseinjorjani.com/rebuilding-social-democracy/>

1 – Sammanfattning

Denna essä erbjuder en intern och konstruktiv kritik av socialdemokratien. Den utgår från övertygelsen att den "reellt existerande" socialdemokratien, trots sin tillbakagång och sin långvariga anpassning till gränser som fastställts av den politiska högern, inte är bortom räddning och återuppbyggnad. Syftet är inte att presentera en heltäckande historia eller en färdig politisk teori, utan att följa en selektiv väg från den tidiga socialismen, den liberala politiska ekonomin och Marx till den moderna socialdemokratiens framväxt och försvagning.

I essän hävdas att den äldre socialdemokratiska ordningen var beroende av nationellt organiserade industriekonomier, starka fackföreningar, växande produktion och industriarbetarnas centrala politiska ställning. Automatisering, globalisering, yrkesmässig differentiering, högre utbildningsnivåer, ekologiska begränsningar samt en ökande koncentration av ekonomisk och organisatorisk makt försvagade gradvis dessa grundvalar. De socialdemokratiska partierna reagerade på synliga kriser men lyckades

¹ Det första utkastet till denna artikel granskades av tre vänner (PS, AB och AH), som gav mig många värdefulla synpunkter. En av dem (AB) var vänlig nog att utarbeta några stycken till ett nytt avsnitt. Jag är dem fortsatt tacksam för deras konstruktiva synpunkter; de brister som återstår är naturligtvis mina egna.

inte i tillräcklig utsträckning omforma sina institutioner, sitt språk och sin sociala bas efter löntagarkårens förändrade sammansättning.

Den föreslagna riktningen för återuppbyggnaden sammanfattas i två mål: **att göra demokratin mer social och ekonomin mer demokratisk**. Den associativa demokratimodellen (**ADM**) undersöker hur medborgarna fortlöpande skulle kunna delta genom flera överlappande och frivilliga föreningar utan att den lika rösträtten omedelbart överges. Det effektiva antalet ekonomiska aktörer (**ENEA**) ställer frågan hur ekonomisk mångfald kan mätas mer realistiskt när formellt åtskilda företag är förbundna genom ägande, finansiering, samordning och beroendeförhållanden.

Dessa förslag presenteras inte som institutionella universalmedel. De är ramar för gradvisa experiment, jämförelser, mätningar och omprövningar. Deras gemensamma syfte är att sprida den faktiska makten, utvidga det meningsfulla deltagandet och återknyta socialdemokratin till alla löntagare, i stället för enbart till industriarbetets krympande sociala värld.

2 – Inledning

I tre tidigare publicerade essäer² försökte jag beskriva socialdemokratin sådan jag har kommit att förstå den genom politisk verksamhet, fackligt medlemskap och vardagliga erfarenheter. Där låg min tonvikt främst på att identifiera och presentera ett mönster, inte på att undersöka alla de historiska processer som hade skapat det. Denna essä fortsätter den diskussionen. Här ska jag försöka berätta en längre historia om hur socialdemokratin växte fram, hur den förändrades, varför den förlorade mycket av sin tidigare styrka och hur den skulle kunna återuppgåttas.

Jag skriver inte som specialist på politisk filosofi, idéhistoria, ekonomi eller statistik. Jag försöker inte heller skriva en heltäckande historia över socialismen och socialdemokratin. Jag skriver som en socialdemokrat som har försökt förstå vad som hände med en politisk tradition som en gång förenade ekonomisk utveckling, social välfärd och en betydande grad av social rättvisa – och varför denna förening har blivit allt svårare att upprätthålla.

Många demokratiska samhällen har återkommande upplevt vågor av proteströstande mot etablissemangen. Dessa vågor skiljer sig mellan olika länder och tidsperioder, men de tycks ha ett oroande drag gemensamt: många medborgare upplever att deras röster inte längre har kraft att åstadkomma meningsfulla förändringar. Detta missnöje bör inte alltid avfärdas som tillfällig vrede eller politisk irrationalitet. Det kan också tyda på ett

² De tre tidigare publicerade essäerna är: (1) Jorjani (2023), "Vad är socialdemokrati?", https://hosseinjorjani.com/what_is_socialdemocracy/; (2) Jorjani (2024a), "Ett annat sätt att bli socialdemokrat", https://hosseinjorjani.com/another_kind_of_becoming_a_socialdemocrat/; samt (3) Jorjani (2024b), "En ny blick på det gamla fenomenet socialdemokrati", https://hosseinjorjani.com/a_new_look_at_socialdemocracy/.

strukturellt problem: politiska och ekonomiska institutioner koncentrerar i allt högre grad den faktiska beslutanderätten till ett begränsat antal människor och organisationer.

De viktigaste traditioner som har format den moderna politiken erbjuder olika men ofullständiga svar på detta problem. Den liberala demokratin skyddar individuella rättigheter och politiska valmöjligheter, men den behandlar ofta medborgarna främst som enskilda väljare, vilkas formella jämlikhet framför allt blir synlig vid valtillfället. Marxismen utvecklade en mer systematisk kritik av den politiska och ekonomiska ojämlikheten, men dess abstrakta ramverk gav exceptionellt stor vikt åt motsättningen mellan kapital och arbete. Socialdemokratin utvecklades mellan och vid sidan av dessa traditioner. Den godtog viktiga delar av den liberala demokratin samtidigt som den försökte korrigera dess sociala och ekonomiska begränsningar, och den tog upp delar av socialismens kritik av kapitalismen utan att godta nödvändigheten av ett revolutionärt brott.

Mitt perspektiv är internt i förhållande till socialdemokratin. Jag skriver inte som en utomstående motståndare eller som en kritiker från den marxistiska vänstern. Jag betraktar fortfarande socialdemokratin som en av den moderna tidens mest värdefulla politiska och moraliska traditioner. Under de senaste årtiondena har de socialdemokratiska partierna emellertid rört sig allt närmare den politiska mitten och i många fall accepterat de villkor för den politiska debatten som högern har fastställt. De lärde sig att förvalta kapitalistiska ekonomier men förlorade gradvis mycket av sin förmåga – eller vilja – att reformera dessa ekonomier enligt principerna om jämlikhet, deltagande och kollektivt ansvar.

Varför hände detta? Varför förblev de socialdemokratiska institutionerna nära knutna till industrisamhällets sociala struktur samtidigt som produktionen, yrkena och de politiska identiteterna förändrades? Varför lyckades de socialdemokratiska partierna inte utvidga sin sociala bas från industriarbetarna till den mycket större och alltmer mångskiftande befolkningen av arbetare och tjänstemän? Och varför tillät de den politiska högern att omdefiniera ägande, beskattning, individuella strävanden och till och med frihet?

Mitt syfte är att undersöka dessa frågor kritiskt men konstruktivt. Jag vill förstå hur socialdemokratin nådde sitt nuvarande tillstånd och vad dess förnyelse kan kräva under globala och postindustriella förhållanden. Mitt syfte är inte att överge den liberala demokratin, utan att överväga hur något som kunde ha fungerat bättre fortfarande kan repareras: genom att göra demokratin mer social och ekonomin mer demokratisk.

För att berätta denna historia ska jag återvända till några argument förknippade med den tidiga socialismen, liberalismen, Karl Marx samt socialdemokratins uppgång och tillbakagång. Min framställning är med nödvändighet selektiv. Jag är mindre intresserad av att ge en fullständig idéhistoria än av att identifiera vissa antaganden som fortfarande påverkar hur vi tänker om demokrati, socialism, marknader, ägande och social förändring.

Jag ska särskilt undersöka benägenheten att behandla motsättningen som förändringens främsta drivkraft. Motsättning, opposition och negation är verkliga och viktiga uttrycksformer för förändring, men de uttömmar inte fenomenet. Förändring kan också ske genom ömsesidighet, samarbete, anpassning, differentiering, integration, återkoppling, gradvis ackumulation och andra former av omvandling. Relationer och rörelser behöver inte alltid vara motsägelsefulla eller antagonistiska. Om detta är riktigt behöver ett politiskt projekt inte börja med att identifiera något som måste brytas sönder. Det kan i stället fråga vad som kan repareras, omorganiseras eller gradvis omvandlas.

I de senare avsnitten utvecklas två arbetsförslag: den associativa demokratimodellen (**ADM**) och det effektiva antalet ekonomiska aktörer (**ENEA**).³ **ADM** undersöker hur demokratin skulle kunna bli mer social genom att människor får möjlighet att delta utifrån sina många, överlappande och frivilligt organiserade identiteter. **ENEA** undersöker hur ekonomin skulle kunna bli mer demokratisk genom att koncentrationer av ekonomisk makt mäts och begränsas.

Detta är förslag för diskussion, inte delar av en färdig teori. De institutionella arrangemang och statistiska mått som presenteras längre fram är avsedda att visa att alternativa sätt att tänka och mäta är möjliga. Inget enskilt mått ger en fullständig bild. Flera partiella mått kan ändå hjälpa oss att bedöma om ett politiskt eller ekonomiskt system rör sig närmare eller längre bort från målen om spridd makt, meningsfullt deltagande och socialdemokrati. Termer som "kapitalism", "klass" och "den osynliga handen" bär med sig antaganden från olika intellektuella traditioner. Där det är möjligt försöker jag därför ange hur sådana termer används, i stället för att utgå från att de har en enda, fastställd betydelse.

3 – De tidiga socialisterna

Under industrisamhällets första årtionden utvecklade tänkare som Henri Saint-Simon, Charles Fourier och Robert Owen en omfattande kritik av konkurrensen, egendomen,⁴ ärvda privilegier och den liberala individualismen. De använde ännu inte "kapitalism" i dess senare etablerade betydelse,⁵ men de beskrev vad de betraktade som den

³ Längre fram i denna essä används *Associativ* och *Association* i en särskild teknisk betydelse inom den associativa demokratimodellen (**ADM**). Orden skrivs med stor begynnelsebokstav när de används i denna betydelse.

⁴ Med "egendom" avses här mark, verkstäder, maskiner och andra produktiva tillgångar. Termen kan syfta både på själva tillgångarna och på det institutionella system av rättigheter som reglerar deras innehav, användning, överlåtelse och kontroll. "Ägande" syftar mer specifikt på de individer eller organisationer som innehar några av eller samtliga dessa rättigheter.

⁵ I denna essä avser "kapitalism" främst den industriella ordning som utvecklades under och efter den industriella revolutionen och som kännetecknas av mekaniserad produktion, kapitalackumulation, lönearbete i stor omfattning samt att många arbetare saknar ägande av eller kontroll över produktiva tillgångar. Termen används inte som synonym för handel, marknader, privat egendom, utlåning eller ackumulerad förmögenhet, vilka alla existerade långt tidigare. Marx själv skrev oftare om "kapitalistisk produktion" eller det "kapitalistiska produktionssättet".

framväxande industriella och kommersiella ordningens moraliska, sociala och ekonomiska missförhållanden. Deras olika projekt, som Marx och Engels senare sammanförde under beteckningen "utopisk socialism",^{6 7} hörde till de första varaktiga socialistiska utmaningarna mot den liberala politiska ekonomin.

3.1 – Moralisk kritik av handel och konkurrens

I *Observations on the Effect of the Manufacturing System* (1815)⁸ kritiserade Owen de moraliska konsekvenserna av ett kommersiellt samhälle där människor lärdes att köpa så billigt och sälja så dyrt som möjligt. Enligt honom uppmuntrade denna princip bedrägeri och skadade människans karaktär. I sina senare skrifter utvidgade han kritiken till den kommersiella ordningen i allmänhet och hävdade att konkurrensen borde ersättas, eller åtminstone begränsas, genom samarbete, utbildning och en medveten förbättring av människornas sociala miljö.

Charles Fourier närmade sig problemet på ett annat sätt men kom fram till en lika sträng bedömning. I verk som inleddes med *Théorie des quatre mouvements* (1808) kritiserade han det som han kallade "Civilisationen" för att splittra den mänskliga verksamheten och försätta människor i en konstlad konkurrens med varandra.⁹ I *La Fausse Industrie* (1835–1836)¹⁰ beskrev han den rådande industriella ordningen som splittrad, motbjudande och bedräglig. Både Owen och Fourier ansåg att ett ekonomiskt system borde bedömas inte bara utifrån vad det producerade utan också utifrån de former av mänskliga relationer och personligheter som det skapade.

3.2 – Egendom, privilegier och ojämlikhet

Saint-Simon riktade en stor del av sin kritik mot ärftliga privilegier och människor som levde av jordränta och ärvd förmögenhet utan att bidra till produktiv verksamhet. I sina skrifter om industrisamhället gjorde han en bred åtskillnad mellan en "industriell klass" och en "sysslös klass". Hans industriella klass motsvarade inte Marx senare proletariat. Det var en heterogen kategori som kunde omfatta arbetare, fabrikanter, ingenjörer, vetenskapsmän och andra som bidrog till produktionen.¹¹

Även Fourier och Owen betraktade de rådande egendomsformerna och den koncentrerade förmögenheten som källor till social splittring och orättvisa, även om de inte erbjöd identiska förklaringar eller lösningar. Inte heller krävde alla tidiga socialister att varje form av privat ägande skulle avskaffas. Gemensamt för dem var övertygelsen att ärftliga privilegier och koncentrerad kontroll över produktiva resurser inte kunde rättfärdigas enbart genom hänvisning till individuell frihet.

⁶ För historiska verk anger **det första årtalet året för verkets ursprungliga tillkomst, framförande eller publicering**, beroende på vad som är tillämpligt; **årtalet inom hakparentes anger den utgåva som har använts**. Engels (1880 [1970]) avser således ett verk som ursprungligen publicerades 1880 och den utgåva från 1970 som används här.

⁷ Marx och Engels (1848 [1976]); Engels (1880 [1970]).

⁸ Owen (1815 [1991]).

⁹ Fourier (1808 [1996]).

¹⁰ Fourier (1835–1836).

¹¹ Saint-Simon (1825 [1975]), särskilt urvalen ur *L'Industrie*, *L'Organisateur* och *Catéchisme des industriels*.

3.3 – Kritik av den politiska liberalismen

Owens argument innebar att formell frihet hade ringa betydelse när människor fortfarande begränsades av okunskap, fattigdom, dåliga arbetsvillkor och brist på utbildning. Han utvecklade detta argument i *A New View of Society* (1813–1814) och i *Report to the County of Lanark*, som lades fram 1820 och publicerades 1821. Owen ansåg att den mänskliga karaktären i betydande utsträckning formades av sin miljö. Även om denna uppfattning tog otillräcklig hänsyn till individuell variation, gjorde den det möjligt för honom att hävda att ett samhälle som lämnade människor i förnedrande förhållanden inte därefter kunde hålla dem helt ansvariga för ett beteende som delvis hade formats av dessa förhållanden.¹²

Fourier ifrågasatte på liknande sätt om formella rättighetsförklaringar var tillräckliga. Han hävdade att de existerande författningarna inte hade erkänt vad han betraktade som de mest grundläggande materiella rättigheterna, däribland rätten till arbete och rätten till en lägsta försörjningsnivå. Hans föreslagna omorganisation av arbetet och det gemensamma livet kan därför läsas som ett försök att ge friheten ett socialt och ekonomiskt innehåll. Owen och Fourier antydde, på olika sätt, att politiska rättigheter i sig inte kunde övervinna de begränsningar som skapades av fattigdom, arbetsvillkor och rådande sociala institutioner.¹³

De alternativ som Owen och Fourier föreslog byggde ofta på kooperativa samhällen.¹⁴ Dessa samhällen var inte avsedda enbart som nya ekonomiska arrangemang, utan också som miljöer där andra former av mänsklig karaktär och sociala relationer kunde utvecklas.

3.4 – Moraliska och religiösa dimensioner

Många tidiga socialistiska projekt uttrycktes i ett uttalat moraliskt, andligt eller kvasireligiöst språk. Detta var särskilt tydligt i Saint-Simons senare skrifter, framför allt *Nouveau Christianisme* (1825),¹⁵ där kristendomen omformulerades kring det moraliska kravet att förbättra levnadsvillkoren för samhällets fattigaste medlemmar. I sitt vidare sociala tänkande föreställde sig Saint-Simon samhället som en moraliskt organiserad helhet och tilldelade vetenskapsmän, industriella ledare och andra produktiva grupper en vägledande roll i det kollektiva livet.

¹² Owen (1821 [1991]).

¹³ Fourier hävdade uttryckligen att hans tids författningar inte hade erkänt rätten till arbete och rätten till en lägsta försörjningsnivå. Beskrivningen av hans projekt som ett försök att ge friheten ett socialt och ekonomiskt innehåll är en retrospektiv tolkning och inte Fouriers egen formulering. Se Fourier (1808 [1996]) samt Beecher och Bienvenu (1971).

¹⁴ Jag betraktar inte kooperativ som en universell ersättning för andra former av ägande och ekonomisk samordning. För närliggande diskussioner, se Jorjani (2025c), "Om dialektiken (3): Alternativ till dialektiken", och Jorjani (2026a), "Nyliberalismen, socialdemokratien och den oavslutade frågan om ägandet".

¹⁵ Saint-Simon (1825 [1975]).

Owen lade större vikt vid utbildning, miljö och gemensamt liv. Fourier föreställde sig en naturlig harmoni som kunde växa fram om den sociala organisationen upphörde att undertrycka människans passioner och i stället ordnade dem på ett produktivt sätt. Trots sina betydande olikheter skilde dessa tänkare inte den ekonomiska organisationen från den moraliska utvecklingen. Deras kritik av liberalismen och den politiska ekonomin var också krav på en moralisk omdaning av samhället.

Dessa tidiga socialister bidrog till att etablera flera teman som skulle förbli centrala för den senare socialismen: konkurrensens moraliska begränsningar, orättvisan förknippad med ärftliga privilegier och koncentrerad egendom, den rent formella frihetens otillräcklighet samt behovet av att omorganisera det sociala och ekonomiska livet.

Marx skulle senare behålla mycket av den moraliska kraften i denna kritik, samtidigt som han avvisade framställningen av socialismen som en tillämpning av tidlösa moraliska principer. Han behandlade moraliska idéer som historiskt och socialt betingade och förband dem med materiella relationer och klasskonflikter – en ståndpunkt som Engels senare uttryckte mer uttryckligt i termer av klassmoral.¹⁶

De samhällen och institutioner som de tidiga socialisterna föreslog var ofta ofullständiga och spekulativa samt beroende av förväntningar på mänskligt beteende som inte hade prövats i ett modernt samhälles skala. Marx skulle senare kritisera dem för att inte erbjuda någon systematisk förklaring av den historiska utvecklingen och samhällets ekonomiska struktur. Oavsett vad vi anser om den lösning som Marx så småningom presenterade hjälper denna kritik oss att förstå varför han var fast besluten att bygga ett system i stället för att erbjuda ännu en samling moraliska invändningar och önskvärda alternativ.

4 – Liberalismens och den klassiska politiska ekonomins svar

Liberalismen och den klassiska politiska ekonomin uppstod inte enbart som reaktioner på den tidiga socialismen. Många av deras centrala argument hade redan formulerats innan de socialistiska rörelserna fick politiskt inflytande. Försvarare av egendom, marknader och individuell frihet kunde ändå använda dessa argument när de bemötte den socialistiska kritiken.

Ur den politiska filosofins perspektiv betonade liberalerna skyddet mot godtycklig makt, individuell självständighet, privata val, egendom och begränsningar av statsmakten. Ur den politiska ekonomins perspektiv hävdade handelssamhällets försvarare att produktion, utbyte, konkurrens och arbetsdelning kunde samordna mänsklig verksamhet mer effektivt än en medveten kollektiv styrning.

Benjamin Constants föreläsning *De gamlas frihet jämförd med de modernas*, som hölls 1819, var inte ett direkt svar på Owens, Fouriers eller Saint-Simons kooperativa program.

¹⁶ Engels (1878 [1976]).

Constant intresserade sig i första hand för faran med att försöka påtvinga ett stort modernt handelssamhälle det intensiva politiska deltagande som förekom i vissa antika republiker. Han skilde mellan det kollektiva utövande av suveränitet som förknippades med den antika friheten och den moderna friheten, som lade större vikt vid skydd mot godtycklig makt, självständighet i privatlivet och frihet att göra individuella val.¹⁷

Betraktat i efterhand synliggör Constants argument en viktig spänning mellan liberalismen och vissa former av socialism. Ett politiskt projekt som kräver ett omfattande kollektivt deltagande kan öka människors makt över det gemensamma livet, men det kan också ta i anspråk den tid och självständighet som moderna individer förväntar sig att få behålla för egen del. Constants varning vederlägger inte kooperativa eller socialdemokratiska projekt, men den ställer en fråga som de måste besvara: Hur kan det kollektiva deltagandet utvidgas utan att offentlig eller kollektiv makt tillåts överväldiga den privata friheten?

Jean-Baptiste Say erbjöd ett annat försvar för handelssamhället. Det påstående som senare fick benämningen "Says lag" sammanfattas ofta med att utbudet skapar sin egen efterfrågan.¹⁸ Den formuleringen kan vara vilseledande om den förstås som att varje produkt automatiskt finner en köpare eller att allmänna ekonomiska kriser är omöjliga. Says mer grundläggande argument var att produktionen skapar de inkomster och den köpkraft genom vilka andra produkter kan efterfrågas. Varaktiga problem uppstod därför, enligt hans framställning, snarare genom obalanser mellan enskilda sektorer än genom en allmän brist på efterfrågan.

Say försvarade inte heller handeln som enbart en obegränsad strävan efter vinst. Hans politiska ekonomi innehöll en republikansk och moralisk dimension.¹⁹ Handeln krävde flit, måttfullhet, kunskap och former av uppförande som var förenliga med det medborgerliga livet. Enligt denna framställning kunde marknader samexistera med offentlig moral och social stabilitet i stället för att med nödvändighet förstöra dem.

Adam Smiths eftermäle användes också i argument mot socialistiska och kooperativa experiment. Say framställde sin egen politiska ekonomi som en systematisk fortsättning och vidareutveckling av Smiths analys. I Storbritannien kunde kritiker av den owenska kooperationen hänvisa till Smiths framställning av arbetsdelningen och hävda att egenintresse, utbyte och konkurrens var starka drivkrafter för produktiviteten.²⁰ De varnade för att kooperativa samhällen i stället kunde skapa beroende, ineffektivitet eller administrativt tvång.

Detta betyder inte att Smith själv skrev mot 1800-talets socialism, som utvecklades efter hans död. Det betyder inte heller att Smith erbjöd ett okomplicerat försvar för köpmän, koncentrerad ekonomisk makt eller varje existerande marknadsordning. Hans idéer

¹⁷ Constant (1819 [1988]).

¹⁸ Say (1803 [2001]).

¹⁹ Whatmore (1998).

²⁰ Claeys (1987).

valdes ut, tolkades och förenklades ibland av handelssamhällets senare försvarare. De blev en del av den intellektuella rustning som användes mot socialistiska förslag.²¹

De liberala och klassiskt ekonomiska ståndpunkterna erbjöd således seriösa svar på några av de problem som de tidiga socialisterna hade identifierat. De försvarade individuell självständighet mot en alltför långtgående kollektiv makt och decentraliserat utbyte mot riskerna med central styrning. Enligt min mening användes dessa argument emellertid ofta alltför defensivt. De förklarade varför egendom, marknader och individuell frihet inte helt enkelt borde avskaffas, men de gav inget tillfredsställande svar på de tidiga socialisternas viktigaste fråga: Vad händer när formellt fria individer träder in i sociala och ekonomiska relationer med djupt ojämlika resurser och maktförhållanden?

Valet behövde inte stå mellan att lämna liberalismen orörd och att förstöra den. Dess institutioner kunde också repareras. Individuella rättigheter kunde kompletteras med organiserat socialt deltagande, och marknadsekonomin kunde underkastas demokratiska begränsningar utan att avskaffas. Denna möjlighet – att göra demokratin mer social och ekonomin mer demokratisk – är den väg som denna essä kommer att följa.

5 – Andra socialistiska strömningar

Marx intellektuella utveckling kan, något ungefärligt, delas in i flera faser. Under sina tidiga år, särskilt mellan 1841 och 1848, var han djupt engagerad i filosofiska och politiska polemiker. Han argumenterade mot unghегelianerna, de "sanna socialisterna", Proudhon och andra som han betraktade som teoretiskt förvirrade eller politiskt otillräckliga. *Den tyska ideologin*, som skrevs 1845–1846, och *Filosofins elände*, som publicerades 1847, hör till denna period av skarpa intellektuella konfrontationer.²²

Efter de misslyckade revolutionerna 1848 övergav Marx inte polemiken. Han fortsatte att ingripa kraftfullt i politiska tvister och organisatoriska konflikter. Ändå ägnade han alltmer av sin tid åt konkreta politiska analyser och framför allt åt systematiska studier av den politiska ekonomin. Detta långvariga arbete resulterade så småningom i den första delen av *Kapitalet*, den enda delen av verket som Marx själv färdigställde och publicerade.^{23 24}

²¹ Avsnitt 15 utvecklar denna omtolkning av Smiths "osynliga hand" och den senare föreställningen om den "fria marknaden". Det föreslagna statistiska ramverket presenteras i **Appendix A4**.

²² Marx och Engels (1845–1846 [1976]); Marx (1847 [1976]).

²³ Marx (1867 [1976]).

²⁴ *Kapitalet*, del I, var den enda del som Marx själv färdigställde och publicerade, även om han fortsatte att revidera den och överväga ytterligare förändringar. Den förenar teoretisk abstraktion med ett stort antal beräkningar, proportioner, fabriksrapporter och officiella statistiska uppgifter. Del II och III redigerades av Engels utifrån manuskript som Marx hade efterlämnat i olika stadier av färdigställande. De är i allmänhet mer schematiska, även om det empiriska och historiska materialet inte försvinner ur dem. Enligt min läsning gav Engels redaktionella arbete dessa ofullbordade manuskript en mer ordnad och systematisk form, och kanske ett starkare intryck av teoretisk slutenhet, än Marx själv hade gett dem. Michael Heinrich

Under samma period kritiserade många andra författare liberalismen, industrisamhället och den klassiska politiska ekonomin. Deras kritik utgjorde inte någon enhetlig intellektuell strömning. Konservativa moralkritiker som Thomas Carlyle och John Ruskin fördömde reduceringen av det mänskliga livet till vinst och kalkyler. Kristna sociala tänkare hänvisade till moraliska förpliktelser, rättvisa, solidaritet och ansvaret att skydda utsatta människor. Proudhon och andra mutualister avvisade både obegränsad konkurrens och centraliserad statsocialism och föreslog federationer av kooperativ och system för ömsesidig kredit. Anarkisterna motsatte sig koncentrationen av såväl politisk som ekonomisk makt.

Dessa strömningar skilde sig avsevärt från varandra. Vissa hänvisade till religion och moralisk förnyelse, andra till samarbete och åter andra till decentraliserat självstyre. Gemensamt för dem var övertygelsen att marknaderna inte på egen hand kunde skapa en rättvis social ordning.

Mitt intryck är att Marx betraktade de flesta av dessa kritiker som fragmentariska och osystematiska. De identifierade verkligt lidande och föreslog önskvärda samhällen eller institutioner, men enligt hans bedömning förklarade de inte hur den rådande samhällsordningen hade utvecklats, vad som upprätthöll den eller vilka krafter som kunde ersätta den. Deras program framstod därför för honom som önsketänkande som påtvingades samhället utifrån.

Marx ville göra någonting annat. Genom ett kritiskt tillägnande av den hegelska dialektiken och den feuerbachska materialismen, tillsammans med sina studier av den politiska ekonomin, försökte han konstruera ett heltäckande system. Han ville inte enbart beskriva orättvisor eller reparera enskilda brister. Han ville identifiera den rådande ordningens inre rörelse och förklara hur denna rörelse kunde skapa förutsättningarna för en annan ordning.

Denna ambition gav Marx verk en sammanhållning och intellektuell kraft som de flesta av hans konkurrenter saknade. Men den uppmuntrade honom också att inordna det ekonomiska och sociala livets komplexitet i en enda generativ struktur. Styrkan i Marx systembyggande skulle komma att bli oskiljaktig från dess främsta svaghet.

6 – Marx socialism

har på liknande sätt betonat den ofullbordade karaktären hos Marx ekonomiska projekt och den utsträckning i vilken de senare delarna konstruerades redaktionellt utifrån ofullständiga manuskript (Heinrich, 2012, 2013). Det som ibland kallas del IV, *Teorier om mervärdet*, har en annan tillkomsthistoria: Kautsky sammanställde och redigerade verket utifrån Marx manuskript från 1861–1863 och publicerade det 1905–1910. Det består huvudsakligen av en kritisk historia över ekonomiska teorier. Marx senare matematiska manuskript, däribland arbeten om algebra och differentialkalkyl, visar hans fortsatta intresse för matematik (Marx, 1983). Huruvida detta innebar en rörelse mot en mer matematisk politisk ekonomi förblir en tolkningsfråga och är inte en etablerad slutsats.

Mot denna bakgrund utvecklade Marx en mer systematisk form av socialism än de flesta tidigare eller samtida socialister. Marx, och framför allt Engels, kom att framställa sin socialism som vetenskaplig i motsats till den socialism som de kallade utopisk.²⁵ Deras påstående var inte enbart att kapitalismen var orättvis. De ansåg att de hade identifierat strukturen och riktningen i dess historiska utveckling.

I centrum för Marx analys stod en verklig och grundläggande obalans. En minoritet kontrollerade de produktiva tillgångarna, medan en växande andel av befolkningen var tvungen att sälja sin arbetskraft. Anställningsavtalen framstod som ett utbyte mellan rättsligt jämlika individer, men parterna trädde in i detta utbyte med djupt ojämlika resurser och maktförhållanden.

Marx begrepp mervärde var avsett att förklara hur exploatering kunde ske genom ett formellt fritt utbyte och inte enbart genom stöld, bedrägeri eller direkt tvång. Enligt hans framställning sålde arbetarna sin arbetskraft, men användningen av denna i produktionen kunde skapa ett värde som översteg värdet av den arbetskraft som motsvarades av deras löner. Exploateringen var därför inte enbart ett tillfälligt missbruk av en i övrigt neutral ordning. Den var inbyggd i den kapitalistiska produktionen.²⁶

Denna analys skilde Marx från många andra socialister. Saint-Simon hade fördömt sysslösa privilegier; Owen hade kritiserat den konkurrensbaserade handelns moral; Fourier hade angripit splittringen av arbetet och det mänskliga livet. Marx försökte förena dessa företeelser inom en teori om produktion, klass,²⁷ politisk makt och historisk utveckling.

²⁵ Engels (1880 [1970]).

²⁶ Marx (1867 [1976]), särskilt delarna 2–5.

²⁷ Ordet "klass" används numera för flera olika och endast delvis överlappande begrepp: position inom produktionsförhållandena, ägande av produktiva tillgångar, inkomstnivå, yrke, utbildning, social status, livsstil och kulturell tillhörighet. Dessa dimensioner kan sammanfalla, men de behöver inte göra det. Ordet missbrukas ofta genom att nästan varje yrkesmässig, demografisk eller inkomstbaserad kategori behandlas som en särskild klass. Universitetslärare, studenter, sjuksköterskor, omsorgspersonal och pensionärer utgör exempelvis inte skilda klasser enbart därför att de tillhör olika yrkesmässiga eller demografiska grupper. Inte heller motsvarar de vanliga indelningarna i låg-, medel- och höginkomsttagare de marxistiska klasserna.

Marx centrala klassbegrepp avsåg i första hand strukturella positioner inom ett produktionssätt. Hans analys av det kapitalistiska produktionssättet organiserades kring motsättningen mellan dem som ägde eller kontrollerade det produktiva kapitalet och dem som huvudsakligen var beroende av att sälja sin arbetskraft. Följaktligen kan vissa människor som vanligen beskrivs som medelklass – och även vissa högavlönade personer som beskrivs som övre medelklass – förbli beroende av att sälja sitt arbete. Omvänt kan en person med relativt blygsam inkomst äga produktiv egendom och inta en annan strukturell position. Marx erkände också mellanliggande, övergångsmässiga och internt splittrade grupper, men yrke, inkomst och livsstil utgjorde inte i sig skilda marxistiska klasser. Se Marx och Engels (1848 [1976]), Marx (1852 [1979]) samt Marx (1867 [1976]).

Den åtskillnad som vi i efterhand kan identifiera hos Machiavelli mellan *grandi* och *popolo* var återigen av ett annat slag: den gällde motsatta sociala och politiska positioner, ambitioner och förhållningssätt, inte enbart inkomstskillnader. I denna essä bör "klass" därför inte automatiskt behandlas som en synonym för en yrkesgrupp, kulturell grupp eller inkomstkategori.

Marx prestation bör inte underskattas. Han konstruerade ett begreppsligt system som kunde organisera ett enormt omfång av historiska iakttagelser och politiska erfarenheter. Systemet kunde förklara exploatering, ge skenbart åtskilda orättvisor ett gemensamt ursprung, identifiera en kollektiv politisk aktör och tycktes utlova att historiens egen rörelse gynnade frigörelsen.

Frågan är om denna sammanhållning uppstod ur den sociala värld som Marx undersökte eller om den, vid avgörande punkter, skapades av det dialektiska ramverk genom vilket han ordnade denna värld.

7 – Marx konkurrenter

Medan Marx utvecklade sitt system föreslog andra socialistiska tänkare andra vägar.

Ferdinand Lassalle hävdade att konkurrensen höll arbetarnas löner under stark press. Han eftersträvade statligt stöd till arbetarnas produktionsföreningar och förväntade sig att lagstiftning och offentliga krediter skulle förbättra deras ställning. Ur Marx perspektiv satte Lassalle alltför stor tilltro till den existerande staten och konfronterade inte det underliggande produktionssystemet.²⁸

Proudhon motsatte sig inkomster från jordränta och ränta på utlånat kapital och föreslog decentraliserade arrangemang baserade på ömsesidig kredit, utbyte och federationer av producenter. Trots sin förklaring att "egendom är stöld" ville han inte avskaffa varje form av besittning eller marknadsutbyte. Han ville avlägsna dominans och parasitism från utbytet. Marx betraktade detta försök som teoretiskt inkonsekvent, eftersom det försökte bevara utbytet samtidigt som det undanröjde de sociala relationer som enligt honom med nödvändighet utvecklades ur det.²⁹

Bakunin och andra anarkistiska kollektivisterna betraktade både den kapitalistiska ekonomin och den centraliserade staten som former av herravälde. De föreställde sig decentraliserade federationer där arbetare och lokalsamhällen skulle sköta sina egna angelägenheter. Marx ansåg att deras fientlighet mot centraliserad politisk auktoritet och användningen av statsmakten hindrade dem från att på ett tillfredsställande sätt förklara hur produktion och kollektivt handlande kunde samordnas i stor skala.³⁰

Detta var inte obetydliga meningsskiljaktigheter. Lassalle, Proudhon och Bakunin identifierade verkliga problem rörande staten, centralisering, byråkrati och individuell autonomi – problem som senare marxistiska regeringar inte löste. Deras förslag bildade ändå inte system som till sin omfattning kunde jämföras med Marx politiska ekonomi och historieteori.

²⁸ Lassalle (1863 [1901]); Marx (1875 [1989]).

²⁹ Proudhon (1840 [1994]); Marx (1847 [1976]).

³⁰ Bakunin (1873 [1990]); Marx (1874–1875 [1989]).

Jag förstår därför varför Marx kan ha betraktat dem som osystematiska kritiker: människor som identifierade delar av problemet men inte förenade dessa delar i en sammanhängande förklaring. Ur hans perspektiv förblev de delvis fångna i den ordning som de kritiserade. Lassalle försökte använda dess stat, Proudhon reparera dess utbytesrelationer och Bakunin ersätta dess centraliserade institutioner med federationer organiserade underifrån.

Det är också här min egen väg skiljer sig från Marx. Marx betraktade försök att endast laga den rådande ordningen som en otillräcklig väg till frigörelse, eftersom han ansåg att dess underliggande relationer och motsättningar till slut måste övervinnas. Jag utgår från en annan möjlighet. Tänk om den liberala demokratin innehöll institutioner som kunde ha fungerat bättre men förblev socialt ofullständiga? Tänk om uppgiften inte var att bryta sönder den liberala demokratin utan att reparera den genom att göra demokratin mer social och ekonomin mer demokratisk?

Marx konkurrenter gav inget fullständigt svar på dessa frågor. Men det faktum att deras föreslagna alternativ var ofullständiga bevisar inte att Marx system var riktigt.

8 – Marxismens dominans

Marxismens senare dominerande ställning berodde inte enbart på det teoretiska innehållet i Marx verk. Dess systematiska form var utan tvekan viktig. Den gav socialisterna en sammanhängande framställning av ekonomisk exploatering, klassbildning, politisk konflikt och historisk förändring. Den tycktes också identifiera en organiserad social kraft – industriarbetarklassen – som kunde föra denna förändring vidare.

Den organisatoriska och politiska utvecklingen var lika betydelsefull. Den tyska socialdemokratin tog till sig mycket av marxismens språk och historiska ramverk, även när dess praktiska politik blev alltmer parlamentarisk och reformistisk. Karl Kautskys inflytelserika tolkningar bidrog till att omvandla en komplex och ofullbordad samling verk till en mer kodifierad lära, som spreds genom Andra internationalen.³¹

Industriproduktionens expansion och framväxten av en talrik industriarbetarklass gav Marx klasscentrerade analys en omedelbar social trovärdighet. Efter 1917 stärkte den ryska revolutionen, som genomfördes i Marx namn, ytterligare marxismens internationella auktoritet. Ett intellektuellt ramverk hade kommit att förknippas med partier, fackföreningar, stater, revolutioner, utbildningsinstitutioner och en global politisk rörelse.³²

Marxismen blev inte inflytelserik därför att varje alternativ hade vederlagts. Den förvärvade institutionell makt. Dess terminologi blev det gemensamma språk genom

³¹ Kautsky (1892 [1971]); Sassoon (1996).

³² Sassoon (1996).

vilket många socialister beskrev kapitalism, klass, exploatering, historia och frigörelse. Konkurrerande traditioner överlevde – inom anarkistiska rörelser, kooperativ, fackföreningar, religiös socialism och andra former – men få av dem hade en jämförbar förening av systematisk teori, politisk organisation och internationell prestige.

De senare socialdemokratiska partiernas historier var inte identiska. De tyska och österrikiska partierna hade starka och uttalade förbindelser med marxistisk teori. Den svenska socialdemokratin påverkades av marxismen men utvecklades också genom pragmatisk facklig organisering, folkrörelser, reformistisk politik och religiös socialism. Det brittiska Labourpartiet växte mer direkt fram ur fackföreningarna, den etiska socialismen, den frikyrkliga kristendomen och den fabianska traditionen än ur doktrinär marxism. Den franska socialismen innehöll flera konkurrerande traditioner både före och efter sitt organisatoriska enande.

Det vore därför missvisande att säga att varje större socialdemokratiskt parti nästan uteslutande härstammade från marxismen. Marxismen utövade ändå en stark gravitationskraft. Även partier och tänkare som avvisade revolutionen fortsatte ofta att organisera sin samhällsförståelse kring marxianska frågor och begrepp.

Jag kommer att använda uttrycket ”Marx gravitationsfält” för detta fortsatta inflytande. En tänkare behöver inte godta Marx slutsatser för att förbli inom detta fält. Om exploatering, klass, kapital, arbete, ägande, historisk rörelse och frigörelse fortfarande huvudsakligen definieras genom problem som Marx formulerade, kan Marx alltså bestämma den intellektuella terräng på vilken kritiken av honom äger rum.

Enligt min mening har denna gravitationskraft gjort det svårt för stora delar av vänstern att hantera anomalier i det marxianska ramverket. Många tänkare har upptäckt problem som Marx inte förklarade på ett tillfredsställande sätt, men de har reviderat enskilda slutsatser utan att föreslå ett annat paradigm som kan omorganisera området som helhet.

9 – En metodologisk kritik av Marx och marxismen

Marx skilde sig från många socialistiska kritiker genom att röra sig från det synliga lidandet – fattigdom, arbetslöshet, ojämlikhet och förnedrande arbete – till de underliggande relationer som han ansåg frambringade det.³³ Denna rörelse från framträdelseformerna till en underliggande struktur var en av de stora styrkorna i hans analys.

Problemet började, enligt min mening, när Marx tilldelade den antagonistiska motsägelsen en privilegierad generativ roll i sin allmänna framställning av den historiska rörelsen. Han identifierade förhållandet mellan kapital och arbete inte enbart som

³³ Rörelsen från ”synligt lidande” till ”underliggande relationer” behandlas ur flera perspektiv i **Appendix A1, ”Från essens till historia”**.

ojämlikt och konfliktfyllt, utan som en motsägelse vars inre utveckling skulle omvandla samhällsordningen.

Motsägelse är förvisso en av förändringens uttrycksformer. Motsättning, konflikt och negation är också verkliga. Men ingen av dem är identisk med förändringen som sådan. Förändring kan ske genom ömsesidighet, samarbete, anpassning, differentiering, integration, återkoppling, kumulativ modifiering, förskjutning eller samverkan mellan flera processer som inte är internt motsägelsefulla. En relation behöver inte vara motsägelsefull för att röra sig eller förändras. Inte heller måste varje form av rörelse kulminera i att den ena av dess poler förstörs eller överskrids. Genom att ge förändringens antagonistiska uttrycksform denna privilegierade ställning begränsade Marx allmänna system det spektrum av processer som det kunde erkänna som historiskt generativa.

Marx beskrev som bekant sin dialektiska metod som Hegels direkta motsats och menade att den hegelska dialektiken måste vändas rätt för att dess rationella kärna skulle kunna upptäckas. Men omvandlingen av ett filosofiskt sätt att resonera till en förklaring av ekonomisk och historisk rörelse kräver en oberoende motivering. Förekomsten av en motsägelse i en tolkning visar inte att motsägelsen frambringar den materiella process som tolkas.³⁴

Detta är den metodologiska svagheten i centrum av Marx system. Oavsett det exakta förhållandet mellan tanke och verklighet hos Hegel utsträckte Marx en generativ eller ontologisk tolkning av dialektiken till det materiella och sociala livet utan att erbjuda tillräckliga empiriska grunder för att behandla den som en allmän förändringslag.

Hegel använde fysiska exempel – däribland vattnets fasövergång och glödningen hos upphettade metaller – för att stödja påståendet att ackumulerad kvantitativ förändring slutligen frambringar en kvalitativ omvandling. Marx avvisade inte denna princip. I *Kapitalet* hänvisade han uttryckligen till "den av Hegel upptäckta lagen" att kvantitativa skillnader bortom en viss punkt övergår i kvalitativa förändringar, och han tillämpade den på den minsta omfattning vid vilken pengar kan fungera som kapital. Engels systematiserade och utvidgade senare detta sätt att resonera genom ytterligare exempel hämtade från kemi, fysik och biologi.

I den andra av mina essäer om dialektik undersökte jag flera av dessa exempel mer ingående. Själva fenomenen är verkliga, men deras vetenskapliga förklaringar kräver varken en inre motsägelse eller en universell övergång från kvantitet till kvalitet. Vattnets fasövergång beror på temperatur, tryck, molekylära interaktioner och probabilistiska processer; glödning innefattar fortlöpande förändringar i fördelningen av den strålning som avges. Den dialektiska terminologin beskriver i efterhand vissa utvalda framträdelseformer av dessa omvandlingar, men den identifierar varken deras specifika mekanismer eller förutsäger när de ska inträffa.

³⁴ Marx (1873 [1976]).

Problemet börjar därför inte först med Engels utvidgning av dialektiken till naturen. Hegel hade redan använt naturfenomen för att stödja en ontologisk tolkning av den dialektiska rörelsen, och Marx godtog uttryckligen och överförde åtminstone en del av denna princip till sin ekonomiska analys. Engels breddade och systematiserade en rörelse som redan hade inletts.

Exemplet med vatten innebär ytterligare en svårighet. I det välkända experimentet framkallas omvandlingen av energi som tillförs vattnet utifrån, samtidigt som den temperatur vid vilken omvandlingen sker också beror på ett yttre tryck. Var finns då den påstådda immanensen? Vattnets molekylära organisation bestämmer hur det reagerar på dessa betingelser, men en inneboende benägenhet att förändras är inte detsamma som en inre motsägelse som frambringar förändringen. Hegel, Marx och Engels tycks ha tagit det tydliga brottet mellan vätska och ånga som en bekräftelse på en dialektisk princip utan att först ange den fysiska mekanismen, systemgränsen eller platsen för den förmodade motsägelsen.

Det som för dem framstod som ett kvalitativt språng var en makroskopisk beskrivning som väntade på en termodynamisk och statistisk-mekanisk förklaring. Den dialektiska beteckningen namngav brottets framträdelseform; den förklarade inte hur det uppstod. Inom Marx system är fem viktiga beståndsdelar nära förbundna med detta metodologiska val: hans värdeteori, hans behandling av vetenskaplig och teknisk innovation, hans framställning av klasstrukturen, hans uppfattning om den historiska utvecklingen och hans vision om frigörelsen. Om den generativa roll som tilldelas motsägelsen inte är motiverad förlorar dessa fem beståndsdelar sitt sken av historisk nödvändighet. De måste då behandlas som historiskt situerade hypoteser, var och en öppen för empirisk undersökning och revidering.

9.1 – Värde

Marx teori om mervärdet följer inte enbart av den logiska förekomsten av en motsägelse. Den är beroende av hans särskilda analys av arbetskraft, produktion, arbetstid, löner och ägande. Senare teorier om prisbildning och ekonomisk organisation har betonat många ytterligare faktorer: knapphet, information, institutioner, förväntningar, tekniskt kunnande, marknadsmakt och kontroll över tillgångar.

Detta gör inte Marx framställning av exploateringen meningslös. Det innebär att arbetsvärdeläran inte längre kan förutsättas erbjuda den enda nyckeln till förklaringen av priser, produktion och fördelning.

9.2 – Vetenskaplig och teknisk innovation

Marx ägnade betydande uppmärksamhet åt maskiner, teknisk förändring och vetenskaplig kunskap. I *Grundrisse* beskrev han till och med hur det allmänna samhällseliga vetandet blev en direkt produktivkraft. Den relevanta frågan är därför inte om Marx uppmärksammade vetenskapen och tekniken. Det gjorde han uppenbarligen. Frågan är vilken vikt han gav dem i sin förklaring av ekonomisk och social förändring.

Mitt intryck är att Marx i allmänhet undersökte vetenskap och teknik genom deras införlivande i kapitalets rörelse: maskiner som fast kapital, innovation som ett medel för att öka produktiviteten och teknisk förändring som ett medel för att skapa relativt mervärde eller förändra efterfrågan på arbetskraft. Detta var en viktig del av hans analys, men det placerade den vetenskapliga och tekniska utvecklingen främst inom processer som skapades genom kapitalackumulationen och förhållandet mellan kapital och arbete.

Vetenskap och innovation kan också utvecklas som delvis självständiga och kumulativa processer. Upptäckter kan uppstå vid universitet, offentliga institutioner, inom militär forskning, i yrkes- och forskarsamhällen, genom oberoende undersökningar eller ur problem som är interna för en vetenskaplig disciplin. Deras konsekvenser kan därefter omorganisera produktion, yrken, utbildning, förvaltning, kommunikation och politisk makt i riktningar som varken initierades eller förklarades på ett tillfredsställande sätt av förhållandet mellan kapital och arbete.

Skillnaden gäller den förklaringsmässiga vikten. Att erkänna att vetenskapen existerar, eller att beskriva hur kapitalet tillägnar sig dess resultat, är inte detsamma som att ge vetenskaplig och teknisk innovation en tillräcklig plats bland de processer som omvandlar samhället. Enligt min mening införlivade Marx vetenskapen i sin analys utan att ge den tillräcklig självständighet som källa till historisk förändring. Detta är inte ett påstående om att han ignorerade vetenskapen. Det är ett påstående om den ställning som vetenskapen intog inom hans förklaringsystem.³⁵

9.3 – Klass

Marx abstrakta teori uppvisar en stark tendens mot en central polaritet mellan kapital och arbete. Denna polaritet gav hans teori klarhet och politisk kraft. Hans klassanalys var emellertid inte undantagslöst binär. I det ofullbordade sista kapitlet i *Kapitalet*, del III, angavs lönearbetare, kapitalister och jordägare som det moderna samhällets tre stora klasser, medan hans konkreta historiska skrifter uppmärksammade ett ännu mer differentierat landskap: olika fraktioner av borgarklassen, bönder, småborgerskapet, statstjänstemän, intellektuella och andra grupper.

Problemet är därför inte att Marx var oförmögen att se ytterligare eller mellanliggande grupper. Problemet är att den generativa strukturen i hans system tilldelade motsättningen mellan kapital och arbete en avgörande historisk betydelse.³⁶ Moderna samhällen har blivit allt svårare att ordna inom denna polaritet. Utbildning, yrke, professionell auktoritet, byråkrati, kunskap, organisatorisk position, kön, etnicitet och kontroll över information kan forma den sociala makten vid sidan av ägandet.

9.4 – Historisk utveckling

³⁵ Marx (1857–1858 [1973]), särskilt "Fragment on Machines". Den åtskillnad som görs här gäller skillnaden mellan förekomsten av en idé i en författares skrifter och den förklaringsmässiga position som idén tilldelas inom en teoretisk struktur. Se Jorjani (2026d), "[Exkurs 130 – Om eponyma tankeskolor](#)".

³⁶ Marx (1894 [1991], kapitel 52).

När motsägelsen väl behandlas som historiens motor kan ett brott framstå som nödvändigt. Ackumulerade spänningar förväntas till slut frambringa en kvalitativ omvandling. Men historiska samhällen förändras också genom gradvis anpassning, institutionellt lärande, demografisk omvandling, migration, teknisk innovation, ekologiska påfrestningar, krig, kulturellt utbyte, samarbete och yttre chocker.

Inget av detta utesluter konflikt. Poängen är att konflikten är en process bland flera, inte den universella form genom vilken historien måste gå framåt.

9.5 – Frigörelse

Marx förband frigörelsen med övervinnandet av de sociala relationer som skapade alienation och exploatering. Inom senare marxistiska traditioner knöts detta ofta till ett revolutionärt brott och avskaffandet av det privata ägandet av produktionsmedlen.³⁷

En annan uppfattning är möjlig. Frigörelse kan betraktas som en ofullbordad process som utvidgar människors faktiska förmåga att delta i de beslut som formar deras liv. Den kan kräva omfördelning och förändringar av ägandet, men den kräver också demokratiska institutioner, tillgång till kunskap, organisatoriska rättigheter och deltagande i ledningen.

När motsägelsen inte längre behandlas som omvandlingens nödvändiga drivkraft behöver frigörelsen inte invänta den gamla ordningens sammanbrott. Den kan också fortskrida genom reparation, experiment, utvärdering och kumulativ institutionell förändring.

Dessa iakttagelser utgör inte detaljerade vederläggningar av varje del av Marx verk. Det är inte deras syfte. Deras syfte är att undanröja antagandet att de fem beståndsdelarna bildar en nödvändig följd som garanteras av den dialektiska rörelsen. När detta antagande har avlägsnats kan Marx insikter undersökas var för sig, behållas där de är användbara, modifieras där de är otillräckliga och överges där de inte längre motsvarar erfarenheten.

Mot slutet av sitt liv fortsatte Marx att studera matematik, däribland algebra och differentialkalkyl. Jag tolkar detta intresse polemiskt och försiktigt. Det kan tyda på att Marx insåg behovet av andra former av resonemang än filosofisk och textbaserad

³⁷ Marx använde uttrycket "produktionsmedel" (*Produktionsmittel*) för produktiva tillgångar såsom mark, byggnader, maskiner, verktyg och råvaror. "Medel för massproduktion" är ett senare och snävare uttryck och bör inte ersätta Marx terminologi. Marx skilde också mellan verktyg som kontrollerades av arbetarna och maskinsystem som i allt högre grad organiserade och underordnade deras verksamhet (Marx, 1867 [1976]).

Hans tidiga diskussion om alienation förband det alienerade arbetet med arbetarens åtskiljande från arbetets produkt och själva arbetsverksamheten (Marx, 1844 [1975]). Det vidare påståendet att utestängning från kunskap och beslutsfattande är en avgörande källa till alienation är min rekonstruktion och inte en tes som direkt tillskrivs Marx.

argumentation. De bevarade manuskripten kan inte bevisa hans motiv, och de visar inte heller att han övergav dialektiken.

Det som slår mig mer är vad som hände efter Marx. Mycket av det arbete som producerades av människor som fortsatte att förlita sig på honom förblev centrerat kring texter: kring tolkningen av Marx begrepp, manuskript och de korrekta betydelseerna. Betydligt färre följde den möjliga vägen mot en empirisk, matematisk och statistisk undersökning av de påståenden som hade ärvts från hans system. Marx försökte, om än ofullständigt, att räkna. Alltför många marxister nöjde sig med att tolka.³⁸

10 – Marx humanism

Marx tidiga skrifter visar att hans intresse sträckte sig bortom exploateringen i snäv ekonomisk mening. Han undersökte arbetarnas alienation från de produkter de skapade, från själva produktionsverksamheten, från andra människor och från sina egna mänskliga förmågor.³⁹

Marx förband denna alienation med privat egendom, lönearbete och den kapitalistiska produktionens organisation. Enligt min mening följer emellertid inte avskaffandet av det privata ägandet som den enda möjliga lösningen. Ägande och ledning hänger samman, men de är inte identiska. Ägare leder inte alltid verksamheten, och de som leder den är inte alltid ägare. Att överföra det formella ägandet till staten eller något annat kollektivt organ ger inte i sig arbetarna kunskap om eller inflytande över produktionsprocessen.

Här avviker jag från Marx och erbjuder min egen rekonstruktion. Alienation kan uppstå när människor utesluts från den kunskap, planering och de beslut som organiserar deras arbete. Arbetare kan förbli formellt icke-ägare och samtidigt få ett meningsfullt deltagande i ledningen. Omvänt kan de bli nominella kollektiva ägare och ändå förbli underordnade en administrativ hierarki som de varken förstår eller kontrollerar.

Skillnaden mellan en självständig hantverkare och en fabriksarbetare bidrar till att belysa frågan, men den bör inte göras absolut. Även en hantverkare kan uppleva alienation, ekonomiskt beroende och förlust av mening. En hantverkare som kontrollerar sina verktyg, förstår hela processen och ser sambandet mellan verksamheten och produkten intar ändå en annan position än en arbetare vars arbetsuppgift har splittrats och underordnats maskiner och beslut som fattas på annat håll.

En högvärlönad arbetare kan därför fortfarande vara alienerad. Låg ersättning kan förstärka exploatering och otrygghet, men ersättningen i sig bestämmer inte arbetarens förhållande till verksamheten. Mitt påstående är att okunskap om processen – inte enbart ersättningens nivå – är en avgörande faktor. Detta är min formulering, inte Marx.

³⁸ Marx (1983).

³⁹ Marx (1844 [1975]).

I dagens kunskapsintensiva och plattformsbaserade produktion blir skillnaden mellan ägande och kontroll ännu viktigare. Beslut om data, algoritmer, utformning, schemaläggning, utvärdering och tillgång till information kan forma människors arbetsliv mer direkt än den juridiska äganderätten till en fysisk tillgång.

Utmaningen är därför inte endast att omfördela ägandet utan också att demokratisera ledningen. Arbetarna och andra berörda grupper bör få kunskap om de processer som styr deras verksamhet och verkamma möjligheter att delta i planering och beslutsfattande.

Denna tolkning införlivar Marx humanistiska intresse i ett socialdemokratiskt projekt utan att kräva det revolutionära brott som förknippas med stora delar av marxismen. Den mänskliga värdigheten beror delvis på förmågan att förstå, påverka och delta i de verksamheter genom vilka människor återskapar sina individuella och kollektiva liv.

Samma princip förbinder den ekonomiska och den politiska demokratin. Om medborgarna är formellt jämlika men i stor utsträckning utestängda från det faktiska beslutsfattandet kan det politiska livet bli alienerande på ungefär samma sätt som ett fragmenterat arbete. Att återuppbygga socialdemokratin kräver därför båda rörelserna samtidigt: att göra demokratin mer social och ekonomin mer demokratisk.

11 – Socialdemokratis framväxt

För att förstå vad socialdemokratin har blivit – och vad den åter skulle kunna bli – måste vi gå tillbaka till den period då den växte fram som ett självständigt politiskt projekt. Dess uppkomst bör inte enbart förstås som ett tillbakadragande från den revolutionära socialismen. Den innebar också utvecklingen av en annan uppfattning om socialismen: en uppfattning enligt vilken jämlikhet och frihet skulle eftersträvas genom demokratin i stället för att skjutas upp till tiden efter ett revolutionärt brott.

Socialdemokratin växte gradvis fram ur diskussioner inom den europeiska arbetar- och socialiströrelsen. Inom den tyska socialdemokratin bidrog Karl Kautsky till att systematisera marxismen till en inflytelserik ortodoxi centrerad kring historisk utveckling och klasskamp. Eduard Bernstein utmanade denna ortodoxi. I *Socialismens förutsättningar* – som i en tidigare engelsk översättning publicerades under titeln *Evolutionary Socialism* – hävdade Bernstein att kapitalismen hade visat en anpassningsförmåga som marxisterna hade underskattat och att socialismen borde förverkligas genom demokratiska reformer, facklig organisering, lagstiftning och institutionell förändring.⁴⁰

Enligt min mening var detta mer än en taktisk revidering. Det var en moralisk omdefinition av socialismen. Demokratin var inte längre enbart ett redskap som skulle användas på vägen till socialismen; den blev en del av socialismens innebörd. Jämlikhet

⁴⁰ Bernstein (1899 [1993]); Kautsky (1892 [1971]).

och frihet måste eftersträvas tillsammans, och ingen av dem kunde utan risk skjutas upp tills den andra hade uppnåtts.

Bernstein var inte den enda utgångspunkten för denna omvandling. De socialdemokratiska partierna utvecklades genom olika kombinationer av marxistisk teori, facklig organisering, etisk socialism, religiösa rörelser, kooperativ, kommunalpolitik och praktisk erfarenhet. Tänkare som Otto Bauer och Rudolf Hilferding bidrog till diskussionerna om demokratisk strategi, organiserad kapitalism, socialisering och staten, men de bör inte behandlas som enkla fortsättningar på Bernsteins revidering av marxismen.⁴¹

Under mellan- och efterkrigstiden gav den keynesianska ekonomin de socialdemokratiska regeringarna viktiga redskap. Keynes utformade inte socialdemokratien och var inte heller socialist i partipolitisk mening. Hans analys bidrog ändå till att visa varför regeringarna kunde behöva ingripa när den privata efterfrågan och investeringarna var otillräckliga för att upprätthålla sysselsättningen.⁴² Finans- och penningpolitik, offentliga investeringar och andra former av efterfrågestyrning kunde användas för att stabilisera en marknadsekonomi, samtidigt som socialförsäkringar och offentliga tjänster skapade ekonomisk trygghet utan att marknaderna eller det privata ägandet avskaffades.

Detta ekonomiska resonemang stödde ett politiskt projekt som försökte bevara en marknadsekonomi, huvudsakligen grundad på privat ägande, samtidigt som den reglerades, koncentrationer av ekonomisk makt begränsades och dess institutioner gradvis gjordes mer demokratiska. Efter 1945 utvecklades olika versioner av detta projekt i Västeuropa.

I Sverige hade viktiga grundvalar lagts redan före kriget. Under Per Albin Hansson och senare Tage Erlander byggde de socialdemokratiska regeringarna ut socialförsäkringarna, bostadspolitiken, utbildningen, sjukvården och andra institutioner som förknippades med *folkhemmet*. Kollektivavtalssystemet utvecklades främst genom förhandlingar mellan organiserade arbetsgivare och fackföreningar, särskilt efter Saltsjöbadsavtalet 1938. Under Erlanders tid som statsminister genomförde regeringen också en alltmer omfattande aktiv arbetsmarknadspolitik, påverkad av den Rehn–Meidner-modell som hade utvecklats inom LO. Olof Palme övertog och vidareutvecklade denna tradition och gav den ett tydligare språk för jämlikhet, internationell solidaritet och demokratiskt deltagande.⁴³

⁴¹ Sassoon (1996).

⁴² Keynes ifrågasatte antagandet att en marknadsekonomi med nödvändighet av egen kraft skulle återgå till full sysselsättning. Han hävdade att otillräcklig effektiv efterfrågan och svaga investeringar kunde upprätthålla arbetslöshet och gav därmed en viktig teoretisk motivering för offentliga ingripanden (Keynes, 1936).

⁴³ Tilton (1990).

I Storbritannien inrättade Clement Attlees Labourregering 1945–1951 National Health Service, byggde ut det sociala skyddet och förstatligade flera viktiga industrier. Dessa reformer byggde delvis på Beveridgerapporten⁴⁴ och delvis på Labours eget fackliga, etisk-socialistiska och fabianska arv.⁴⁵

Västtyskland följde en annan väg. Dess socialförsäkringsinstitutioner hade rötter som sträckte sig tillbaka genom de bismarckska och weimarska perioderna, medan en stor del av efterkrigstidens särskilda sociala marknadsekonomiska ordning återuppbyggdes och befästes under Konrad Adenauers och Ludwig Erhards kristdemokratiska regeringar. Tysklands socialdemokratiska parti (SPD) ledde inte förbundsregeringen förrän 1969. Partiets Godesbergprogram⁴⁶ från 1959 innebar ett tydligt avståndstagande från dess tidigare marxistiska ortodoxi, accepterade privat ägande och marknader inom en ram av offentligt ansvar och bidrog till att omvandla SPD från ett traditionellt klassparti till ett bredare folkligt parti.⁴⁷

Willy Brandt skapade således inte den västtyska välfärdsstaten. Hans regeringar byggde ut och reformerade en redan existerande ordning. Brandts år i exil i Norge och Sverige förde honom också i direkt kontakt med det skandinaviska politiska livet och den nordiska socialdemokratin. Det är därför rimligt att söka efter svenska eller bredare nordiska influenser på hans politiska synsätt, även om enskilda reformer inte bör tillskrivas Sverige utan mer specifika belägg.⁴⁸

Dessa nationella historier var inte identiska, men de delade en viktig inriktning. Privat ägande och marknadsutbyte accepterades, men de infogades, i olika kombinationer, i system av kollektivavtal, progressiv beskattning, offentliga tjänster, socialförsäkringar och demokratisk reglering. Den politiska jämlikheten vid valurnan kompletterades, i varierande grad, med sociala rättigheter och offentligt tillhandahållande inom utbildning, sjukvård, inkomsttrygghet, bostäder och arbetsliv.

Under flera årtionden efter kriget åtföljdes dessa arrangemang av – och bidrog i viktiga avseenden till – ekonomisk tillväxt, hög sysselsättning, en växande välfärd och minskad ojämlikhet. De gav också institutionell form åt en moralisk idé: frihet var inte enbart skydd mot staten. Den krävde materiella och sociala villkor som gjorde det möjligt för vanliga människor att använda sina rättsliga friheter.

⁴⁴ Beveridgerapporten – officiellt *Social Insurance and Allied Services* – lades fram för parlamentet 1942. Den föreslog ett heltäckande socialförsäkringssystem och fick ett starkt inflytande på uppbyggnaden av Storbritanniens välfärdsstat efter kriget (Beveridge, 1942).

⁴⁵ Beveridge (1942); Morgan (2001).

⁴⁶ Godesbergprogrammet, som antogs av SPD 1959, ersatte partiets tidigare program och omformulerade dess principer för ett demokratiskt och pluralistiskt samhälle. Det rörde sig bort från det ortodoxa marxistiska språket, accepterade en blandad marknadsekonomi och privat ägande under offentligt ansvar samt sökte stöd utanför industriarbetarklassen.

⁴⁷ Tysklands socialdemokratiska parti (1959); Sassoon (1996).

⁴⁸ Bundeskanzler-Willy-Brandt-Stiftung (u.å.).

Efterkrigstidens socialdemokratiska framgång bevisade inte att varje del av dess modell var permanent. Mycket av den hade utvecklats inom industrisamhällets sociala och ekonomiska struktur: växande produktion, relativt starka nationella ekonomier, organiserade arbetsgivare, mäktiga fackföreningar och en stor industriarbetarklass. När dessa förhållanden började förändras förändrades inte de institutioner som hade byggts kring dem tillräckligt snabbt.⁴⁹

12 – Socialdemokratins tillbakagång

Socialdemokratins tillbakagång från 1970-talet och framåt har fått många förklaringar. En viktig grupp av förklaringar betonar yttre chocker och globala störningar: Bretton Woods-systemets sammanbrott,⁵⁰ oljeprischockerna, stagflationen, den finansiella instabiliteten och liberaliseringen av de internationella kapitalrörelserna.

Dessa händelser hade utan tvekan betydelse. Regeringarna ställdes inför kombinationer av inflation, arbetslöshet, avtagande tillväxt och statsfinansiella påfrestningar som inte enkelt kunde hanteras med efterkrigstidens välbekanta redskap. Stagflationen undergrävde föreställningen att regeringarna kunde förlita sig på ett stabilt och politiskt användbart utbytesförhållande mellan inflation och arbetslöshet. Phillipskurvan⁵¹ försvann inte helt, men dess enklaste tolkning kunde inte längre erbjuda någon tillförlitlig vägledning för politiken.

De socialdemokratiska partierna reagerade till en början med välbekanta redskap såsom efterfrågestyrning, inkomstpolitik och förhandlad återhållsamhet i lönebildningen. När dessa visade sig otillräckliga anammade många också finanspolitisk återhållsamhet, penningpolitisk disciplin och inslag av marknadsliberalisering. Dessa förändringar följde inte ett enda mönster. I Skandinavien överlevde ofta samordnade förhandlingar och en aktiv arbetsmarknadspolitik vid sidan av den nyare politiken. Under 1980-talet hade emellertid Thatcher och Reagan bidragit till att förändra det politiska språket. Privatisering – särskilt i Storbritannien – avreglering, lägre skatter och begränsningar av den organiserade fackföreningsrörelsen framställdes i allt högre grad inte bara som politiska åtgärder utan som uttryck för personlig frihet.

⁴⁹ Sassoon (1996).

⁵⁰ Bretton Woods-systemet, som upprättades 1944, skapade en monetär efterkrigsordning grundad på fasta men justerbara växelkurser. De deltagande valutorna upprätthölls till fasta men justerbara pariteter, som i allmänhet uttrycktes i förhållande till den amerikanska dollarn, medan utländska officiella monetära myndigheter kunde växla dollar mot guld till en fast kurs. Systemet skapade också de institutionella grundvalarna för Internationella valutafonden och Världsbanken (Eichengreen, 2008).

⁵¹ Phillipskurvan beskrev ursprungligen ett observerat omvänt förhållande mellan arbetslösheten och förändringstakten i de nominella lönerna i Storbritannien. Senare versioner tillämpade förhållandet på arbetslöshet och prisinflation. Det är varken fast eller universellt: förväntningar, institutioner, utbudsschocker och ekonomisk politik kan förändra det observerade sambandet (Friedman, 1968; Phillips, 1958).

De yttre chockerna utgör bara en del av berättelsen.⁵² Andra förklaringar betonar avindustrialisering, yrkesmässiga förändringar, minskande facklig anslutning, kvinnornas ökande sysselsättning, förändrade hushållsstrukturer, kapitalets rörlighet, väljarnas omgruppering, partiernas strategier samt ideologisk och organisatorisk utmattnings. Dessa processer började inte alla under 1970-talet, och de verkade inte på samma sätt i varje land.

Min tonvikt ligger på två långsiktiga processer: produktionens omvandling genom automatisering och produktionens geografiska förflyttning genom globalisering. Dessa processer förändrade gradvis löntagarkårens sammansättning och försvagade de sociala grundvalar på vilka de äldre socialdemokratiska partierna hade byggts.

Automatiseringen minskade den relativa efterfrågan på många rutinmässiga arbetsuppgifter inom industrin och administrationen. Samtidigt ökade sysselsättningen inom specialiserade tekniska och kvalificerade yrken och inom många tjänsteområden, däribland lägre avlönade personliga tjänster och omsorgsarbete. Omvandlingen var därför inte enbart en rörelse mot arbeten som krävde högre utbildning. Industriarbetarna försvann inte, och tillverkningsindustrin upphörde inte att vara ekonomiskt betydelsefull. Men industriarbetarna kunde inte längre på egen hand utgöra den breda sociala basen för ett stort socialdemokratiskt parti.⁵³

Samtidigt gjorde avkoloniseringen, den utbyggda utbildningen i utvecklingsländerna, förbättringarna inom transport och kommunikation, containeriseringen, den multinationella produktionen, handelsliberaliseringen och de stora internationella löneskillnaderna det allt lättare att flytta produktion över nationsgränserna. Denna utveckling skapade möjligheter till ekonomisk tillväxt i vissa fattigare länder, men den gjorde det också möjligt för företagen att försvaga arbetarnas förhandlingsställning genom att flytta produktionen eller hota med att göra det.⁵⁴

De socialdemokratiska partierna stod därför inför en dubbel utmaning. De behövde skydda arbetare vars yrken hotades av automatisering och utflyttning av produktionen, samtidigt som de behövde förena en växande befolkning av tekniker, lärare, vårdanställda, administratörer, forskare, servicearbetare och andra löntagare i en förnyad jämlikhetsinriktad koalition.

De socialdemokratiska partierna fick redan stöd från många av dessa grupper. Varför omdefinierade de då inte tydligare sin organisation och offentliga identitet utifrån

⁵² Den åtskillnad som här görs mellan interna och externa förklaringar är metodologisk. Med en intern förklaring avser jag en förklaring som huvudsakligen härleder förändringen ur relationer eller motsägelser inom det system som undersöks. En extern förklaring tillåter teknisk innovation, politiska institutioner, miljöförhållanden, krig, geopolitik eller andra processer att utöva delvis självständiga kausala effekter. Marx egna historiska skrifter uppmärksammade ofta tillfälliga och situationsbundna omständigheter. Min kritik gäller den förklaringsmässiga prioritet som hans allmänna system gav åt internt framväxande motsägelser, inte ett påstående om att Marx ignorerade varje yttre händelse.

⁵³ Autor (2019).

⁵⁴ Baldwin (2016).

löntagarkårens förändrade sammansättning? Varför förblev industriarbetarklassen så central i deras nedärvda föreställningsvärld när arbetslivet hade blivit mycket mer mångskiftande?

En politik för kortare arbetstid kunde ha skapat ett gemensamt materiellt intresse över yrkesgränserna. En minskning från fyrtio timmar till kanske trettio två eller trettio fem timmar, eller en fyradagars arbetsvecka, kunde ha förenat industriarbetare, offentliganställda, servicearbetare och högutbildade yrkesgrupper. Sådana initiativ saknades inte: Frankrikes lagstadgade trettio femtimmarsvecka infördes genom Aubrylagarna i juni 1998 och januari 2000 under Lionel Jospins socialistleda regering.⁵⁵ Vi kan inte veta om ett bredare program skulle ha vänt socialdemokratins politiska tillbakagång. Men varför blev kortare arbetstid inte ett mer varaktigt och internationellt gemensamt projekt för socialdemokratisk förnyelse, jämförbart i ambition med den tidigare kampen för åttatimmarsdagen?

Den internationella solidariteten borde också ha fått en mer konkret ekonomisk innebörd. Förbättrade löner, organisatoriska rättigheter, anställningstrygghet och arbetsvillkor i utvecklingsländerna skulle ha gynnat arbetarna där, samtidigt som drivkraften att flytta produktion enbart för att söka lägre arbetskraftskostnader skulle ha minskat. Varför omvandlades inte de socialdemokratiska partiernas internationalistiska åtaganden till ett starkare och mer varaktigt svar på dessa påfrestningar?

Även miljöskadorna blev alltmer ojämnt fördelade geografiskt. När miljömedvetenheten och regleringen ökade i många västländer förlades föroreningsintensiv produktion och resursutvinning i allt högre grad till utvecklingsländer. Regeringarna där utsattes ofta för starkare påtryckningar att prioritera industrialisering, sysselsättning och exportinkomster och hade färre resurser för reglering och tillsyn. Miljöhänsynen följde inte med genom de internationella produktionskedjorna lika lätt som kapitalet och tillverkningen gjorde. En del av den skenbara miljöförbättringen i rikare länder innebar därför inte att miljökostnaderna hade avlägsnats, utan att de hade förflyttats någon annanstans. Dessa kostnader omfattade inte bara utsläpp av växthusgaser utan också vattenföroreningar, kemisk kontaminering och skador förknippade med gruvdrift och industriavfall.⁵⁶

Vad kunde ha hänt om de socialdemokratiska partierna och fackföreningarna hade ägnat större uppmärksamhet åt exploateringen av arbetare och produktionens miljökonsekvenser utanför de egna länderna? Starkare internationella arbetsnormer, miljökrav och ansvar för förhållandena genom företagens hela leveranskedjor kunde ha höjt produktionskostnaderna utomlands, förbättrat åtminstone vissa utländska löner och arbetsvillkor, minskat den faktiska kostnadsskillnaden mellan inhemsk och utflyttad

⁵⁵ Se Eurofound (2000), "Law on the 35-hour week is in force", <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/law-35-hour-week-force>.

⁵⁶ Peters et al. (2011) dokumenterar den internationella förflyttningen av koldioxidutsläpp genom handel. Detta är ett exempel på den bredare förflyttning av miljöbelastning som diskuteras här; deras studie undersöker inte de andra former av föroreningar och miljöskador som nämns i detta stycke.

produktion och kanske bromsat förflyttningen av produktion från rikare till fattigare länder. Socialdemokratin förblev emellertid främst organiserad inom nationalstaten. Även om internationella initiativ förekom är min bedömning att de aldrig fick tillräcklig räckvidd och genomslagskraft för att utsträcka dess sociala och miljömässiga uppgörelse över de globala produktionskedjorna.

12.1 – Ägande, kompromisser och beskattning

Tre exempel illustrerar de strategiska svårigheter som diskuteras här. De presenteras endast kortfattat, eftersom deras historiska detaljer och vidare konsekvenser behandlas i två kompletterande essäer.

12.1.1 – Saltsjöbadsavtalet och löntagarfonderna

Den svenska erfarenheten illustrerar både styrkan i den äldre socialdemokratiska uppgörelsen och svårigheten att anpassa den. Saltsjöbadsavtalet från 1938 mellan LO och SAF kom att symbolisera en arbetsmarknad som i stor utsträckning styrdes genom förhandlingar mellan organiserade arbetstagare och arbetsgivare. Meidners förslag om löntagarfonder gick utöver arbetsvillkoren och syftade till en gradvis överföring av företagsägande till kollektivt kontrollerade fonder. LO antog en version av förslaget 1976, medan SAP reagerade försiktigt och förändrade det i grunden. De begränsade regionala fonder som infördes 1983 behöll ett kollektivt aktieäggande men avvek avsevärt från Meidners ursprungliga kumulativa modell och avskaffades med verkan från början av 1992. Även om förslaget inte formellt bröt mot Saltsjöbadsavtalet framställde SAF det som ett brott mot den bredare uppgörelsen och mobiliserade kraftigt mot det. Varför gick SAP vidare med en urvattnad ordning som varken tillfredsställde Meidners anhängare eller hans motståndare? Än mer grundläggande: varför ägnades så stor uppmärksamhet åt överföringen av ägande och förhållandevis liten åt hur löntagarna skulle utöva faktisk kontroll? Episoden antyder att det är otillräckligt att socialisera ägandet utan att demokratisera ledningen.

12.1.2 – Thatcher och ägandets politik

Thatchers regeringar använde privatiseringar inte bara för att överföra offentliga tillgångar i privata händer, utan också för att uppmuntra människor att identifiera sig som bostadsägare, aktieägare och enskilda investerare. Hennes uttalade förhoppning att aktieägarna snart skulle bli fler än de fackligt anslutna fångade en viktig del av hennes politiska budskap,⁵⁷ även om det påstående som ofta tillskrivs henne – att de nya aktieägarna aldrig mer skulle rösta på Labour – inte bör återges som ett verifierat citat.

Enligt min tolkning var privatiseringarna också en politik för identitetsskapande: löntagare som förvärvade aktier, köpte sina kommunala bostäder eller byggde upp ett privat sparande kunde i allt högre grad börja betrakta beskattning, offentligt ägande och socialistisk politik som hot mot sin personliga egendom, även om de fortfarande var beroende av lönearbete. Varför tillät de socialdemokratiska partierna den politiska högern att skaffa sig ett sådant övertag i språket kring ägande? Varför gjorde de inte sina

⁵⁷ Thatcher (1987).

egna förslag om personligt, kooperativt, kommunalt och kollektivt ägande mer politiskt övertygande genom att förena individuella strävanden med solidaritet och demokratisk kontroll?

12.1.3 – Det svenska jobbskatteavdraget

Det svenska *jobbskatteavdraget*, som infördes av den moderatledda regeringen 2007, sänkte skatten på arbetsinkomster och var bland annat avsett att öka den ekonomiska fördelen med arbete jämfört med att inte arbeta. Sysselsättningseffekterna av den ursprungliga reformen har varit svåra att identifiera på ett övertygande sätt: dess breda införande gjorde att forskarna saknade en tillfredsställande obehandlad jämförelsegrupp, med vars hjälp dessa effekter kunde skiljas från andra ekonomiska förändringar. Detta visar inte att reformens effekt på sysselsättningen var noll.

Vad som med större säkerhet kan sägas är att avdraget sänkte skatten för personer med arbetsinkomster och blev politiskt svårt att avskaffa. De socialdemokratiska regeringarna mellan 2014 och 2022 lämnade dess grundläggande struktur i stort sett intakt, och senare regeringar byggde ut det ytterligare. Varför bevarade Socialdemokraterna en reform som delvis var avsedd att omdefiniera förhållandet mellan arbete, beskattning och välfärd? Var detta ett pragmatiskt accepterande, valmässig försiktighet eller ett tecken på att partiet hade börjat verka inom ett ramverk som hade upprättats av den politiska högern?

Dessa frågor behandlas mer utförligt i Jorjani (2026a), "Nyliberalismen, socialdemokratien och den oavslutade frågan om ägandet", och i Jorjani (2026b), "Löntagarfonderna, SAP, Palme och Feldt".

12.2 – Chocker, processer och skenbara brott

Skillnaden mellan chocker och underliggande processer kan belysas genom att en princip överförs från en gren av systematisk kunskap till en annan.

Charles Lyells geologi lärde sina läsare, däribland Darwin, att ta de kumulativa effekterna av gradvisa processer på allvar.⁵⁸ Darwin förde över denna inriktning till sitt tänkande om biologisk förändring och betonade ackumulationen av små skillnader under långa tidsperioder i stället för att främst förlita sig på plötsliga omvandlingar.⁵⁹ Detta betyder inte att Darwin formulerade det moderna argument som presenteras här eller förnekade betydelsen av varje plötslig händelse. Jämförelsen är heuristisk: iögonfallande händelser kan dra till sig uppmärksamhet, medan långsammare processer har större betydelse för förändringens långsiktiga riktning.

Den kvantitativa genetiken erbjuder en annan användbar analogi. Ett tillstånd som framträder som en skarp åtskillnad – drabbad eller inte drabbad, frisk eller sjuk – kan

⁵⁸ Lyell (1830–1833).

⁵⁹ Darwin (1859).

uppstå ur en underliggande kontinuerlig fördelning. När ett tröskelvärde passeras blir ackumulerade skillnader synliga som en till synes plötslig förändring.

På samma sätt bör 1970-talets oljeshock och statsfinansiella kriser inte behandlas som de enda orsakerna till socialdemokratins tillbakagång. De samverkade med mer långsiktiga omvandlingar, av vilka vissa redan hade inletts och andra blev tydligare därefter: automatisering, yrkesmässig differentiering, globaliserad produktion, kapitalets rörlighet och, i många länder, en försvagning av den fackliga organiseringen.⁶⁰ Tillsammans blottade dessa förändringar den minskande ändamålsenligheten hos politiska institutioner som hade byggts kring industrisamhället.

Chockerna och processerna samverkade. Yttre chocker påskyndade underliggande processer, medan ackumulerade sårbarheter förstärkte chockernas verkningar. Mitt argument är att de socialdemokratiska partierna koncentrerade sig alltför mycket på att hantera de synliga kriserna och reagerade alltför långsamt på den djupare omorganisationen av produktionen och arbetslivet.

Deras svårighet bestod därför inte enbart i att den ekonomiska tillväxten avtog eller att de nyliberala motståndarna blev starkare. Deras institutioner, organisationer och politiska språk förblev alltför nära knutna till en social värld som inte längre organiserade arbetslivet på samma sätt som tidigare.

Att återuppbygga socialdemokratien kan inte innebära att efterkrigstidens uppgörelse återskapas exakt sådan den var. Det kräver institutioner som kan upprätthålla jämlikhet, deltagande och kollektivt ansvar inom en mer heterogen, transnationell, automatiserad och kunskapsintensiv ekonomi.

13 – Att börja återuppbygga socialdemokratien

De föregående avsnitten har beskrivit socialdemokratins framväxt, de förhållanden som möjliggjorde dess framgångar och de processer som gradvis försvagade dess sociala grundvalar. Dess tillbakagång var inte någon plötslig kollaps. Den bestod i en kumulativ urholkning av dess sociala bas, institutionella förmåga, politiska språk och vilja att utmana maktens fördelning.

Den äldre modellen kan inte helt enkelt återställas. Den byggdes till stor del för nationellt organiserade industriekonomier, starka fackföreningar, växande produktion och en arbetskraft där industriarbetarna intog en central ställning. Den formella utbildningsnivån var också betydligt lägre. Politiska och ekonomiska organisationer koncentrerade ofta information och beslutsfattande till ledare och specialister, även om

⁶⁰ Under 1970-talet framställde en inflytelserik diskurs organiserade krav – däribland sådana som framfördes av fackföreningarna – som en överbelastning av de demokratiska regeringarna och en försvagning av deras förmåga att styra. *The Crisis of Democracy* var ett framträdande uttryck för detta argument (Crozier et al., 1975). Hänvisningen dokumenterar den samtida diagnosen; den innebär inte att jag godtar den.

arbetarrörelsen samtidigt utvecklade starka traditioner av aktivt medlemskap och gemensam folkbildning.

En socialdemokrati för det tjugoförsta århundradet måste fungera i samhällen som är mer välutbildade, globaliserade, automatiserade, yrkesmässigt mångskiftande, digitalt organiserade och ekologiskt begränsade. Många medborgare förväntar sig numera inte bara ekonomisk trygghet och politisk representation utan också tillgång till information och ett meningsfullt deltagande i beslut som påverkar deras arbetsliv och vardag.

Socialdemokratin efterlämnade ändå en viktig erfarenhet. Den visade att ekonomisk tillväxt, politisk demokrati, social välfärd och en betydande grad av jämlikhet inte behöver utesluta varandra. Uppgiften är inte att återskapa efterkrigstidens uppgörelse exakt sådan den var, utan att återvinna dess mest värdefulla principer under andra historiska förhållanden.

Flera existerande politiska strömningar kan bidra till denna återuppbyggnad.

13.1 – Demokratisk socialism

Människor som beskriver sig som demokratiska socialister har fortsatt att insistera på att demokratin inte bör upphöra vid ekonomins gräns. De avvisar inte nödvändigtvis den parlamentariska demokratin, individuella rättigheter, marknader eller varje form av privat ägande. Deras centrala fråga gäller makten: Vem äger? Vem beslutar? Vem gynnas? Och vilka former av ägande och deltagande kan förhindra att den ekonomiska makten blir politiskt dominerande?

De svar som Eduard Bernstein, Anthony Crosland, Michael Harrington, Olof Palme, Bernie Sanders, Jeremy Corbyn och andra har gett är långt ifrån identiska. De bör inte behandlas som företrädare för en enda sammanhängande lära. Det jag hämtar från dessa olika personer är en gemensam strävan att föra den ekonomiska makten under demokratiskt inflytande, även om de institutioner som de föreslår och omfattningen av detta inflytande skiljer sig avsevärt.

Denna strömning bevarar en fråga som de etablerade socialdemokratiska partierna i allt högre grad har undvikit: Om den ekonomiska makten i hög grad formar människors liv, varför skulle demokratin inte utsträckas till de ekonomiska institutionerna?

13.2 – Radikal demokrati

Ett annat bidrag kommer från tänkare och rörelser som förknippas med radikal demokrati. Deras främsta intresse gäller inte nödvändigtvis ägandet, utan deltagande, erkännande, konflikt och mångfalden av sociala röster. De kritiserar politiska system där professionella politiker och administratörer förvaltar samhället, medan medborgarna med jämna mellanrum inbjuds att välja mellan konkurrerande grupper av förvaltare.

Radikaldemokrater har riktat uppmärksamheten mot politiska krav som vuxit fram ur feministiska, ekologiska, antirasistiska, postkoloniala och andra sociala rörelser. Sådana

rörelser kan inte alltid organiseras på ett tillfredsställande sätt genom den traditionella motsättningen mellan arbete och kapital. De uttrycker erfarenheter och identiteter som kan överskrida ekonomiska klasser och etablerade partigränser.

Den radikala demokratin ställer därför en annan fråga: Vem blir hörd? Vilka erfarenheter blir politiskt synliga? Och genom vilka institutioner kan människor delta fortlöpande, i stället för enbart på valdagen?

13.3 – Två ofullständiga dimensioner

För mitt arguments syften riktar den demokratiska socialismen uppmärksamheten mot den ekonomiska makten, medan den radikala demokratin riktar uppmärksamheten mot människors sociala röster. Detta är skillnader i betoning, inte ömsesidigt uteslutande områden. Ingen av dimensionerna är tillräcklig utan den andra.

Ekonomisk demokratisering utan deltagande pluralism kan överföra ägandet samtidigt som den faktiska beslutanderätten lämnas i administratörernas händer. Deltagande pluralism utan ekonomisk demokratisering kan mångfaldiga rösterna samtidigt som den koncentrerade ekonomiska makten lämnas orörd.

En återuppbyggd socialdemokrati måste därför försöka genomföra båda uppgifterna: **att göra demokratin mer social och ekonomin mer demokratisk.**

Jag vill lägga min egen röst till denna diskussion. Mina förslag utgör inte någon färdig modell, och de är inte heller avsedda att ersätta demokratisk socialism eller radikal demokrati. De är försök att förena några av deras insikter och fråga hur deltagande och spridd makt kan ges mer varaktiga institutionella former.

De följande avsnitten undersöker därför två närliggande frågor. För det första: Hur kan det effektiva antalet människor som deltar i politiska och institutionella beslut ökas? För det andra: Hur kan koncentrationen av ekonomisk makt mätas, begränsas och motverkas?

Den första frågan leder till den associativa demokratimodellen (**ADM**). Den andra leder till det effektiva antalet ekonomiska aktörer (**ENEA**). Båda förslagen utgår från samma princip: formella rättigheter är inte tillräckliga när den faktiska makten förblir starkt koncentrerad.

14 – Att återuppbygga demokratin

Den liberala demokratin lämnade ett oumbärligt historiskt bidrag genom att utveckla principen att individer som medborgare har rättsliga och politiska rättigheter, även om dess historiska institutioner tillämpade denna princip ojämnt och ofta uteslöt betydande delar av befolkningen.

En person bör inte ha färre rättigheter på grund av familj, religion, etnicitet, kön, yrke, social ställning eller medlemskap i en viss gemenskap.

Den liberala demokratins begränsning ligger på ett annat plan. När den skyddar individen mot nedärvd och kollektiv auktoritet framställer den ofta medborgaren politiskt som en isolerad individ. Människor framträder vid valurnan som formellt jämlika enheter, trots att de lever sina liv inom ojämlika och överlappande sociala relationer.

1800-talets liberala samhällen förkunnade principer om rättslig jämlikhet samtidigt som de behöll omfattande rättsliga uteslutningar och ojämlikheter. Människors möjligheter fortsatte också att i hög grad påverkas av kön, familjebakgrund, egendom, utbildning, yrke, anseende och bostadsort.

Charles Dickens och andra samtida författares romaner skildrar samhällen där nedärvd fattigdom, oäkta börd, bristfällig utbildning och industriella arbetsvillkor allvarligt kunde begränsa en människas möjliga framtid.

Tocqueville och John Stuart Mill uppmärksammade olika delar av detta problem. De försvarade individuell frihet och representativt styre, men intresserade sig också för lokalt deltagande, föreningsliv, medborgerlig verksamhet, utbildning och farorna med politisk passivitet. Liberalismen innehöll därför själv resurser för en mer social förståelse av demokratin, även om dessa resurser inte utvecklades tillräckligt.⁶¹

Marxismen erbjöd ett alternativ till den isolerade liberala individen genom att placera människorna i sociala och ekonomiska relationer. Dess abstrakta teori tenderade emellertid att organisera dessa relationer kring den huvudsakliga polariteten mellan kapital och arbete. Marx konkreta historiska skrifter uppmärksammade bönder, hantverkare, olika delar av borgarklassen, statstjänstemän, intellektuella och mellanliggande grupper.⁶² Trots detta tilldelade hans allmänna system motsättningen mellan kapitalets ägare och dem som sålde sin arbetskraft en avgörande historisk betydelse.

Denna polaritet blottade en grundläggande struktur i den industriella kapitalismen, men den kunde inte uttrycka det sociala livets fullständiga mångfald. En människa kan samtidigt vara löntagare, förälder, hyresgäst, patient, student, yrkesutövare, pensionär, medlem av ett religiöst samfund, boende i ett visst bostadsområde, talare av ett minoritetsspråk och deltagare i en kulturell eller politisk organisation.

⁶¹ Tocqueville (1835–1840 [2000]); Mill (1861 [1991]).

⁶² Marx presenterade inte någon enda systematisk taxonomi över alla dessa grupper. Bönderna framträder tydligast i *Louis Bonapartes adertonde brumaire*, där han beskrev deras ekonomiska likhet vid sidan av deras sociala isolering och politiska splittring. Hantverkare och småborgerskapet förekommer i *Kommunistiska manifestet* som övergångsgrupper vilkas positioner höll på att omvandlas genom den industriella utvecklingen. Marx diskuterade också olika fraktioner av borgarklassen, ämbetsmän och ideologiska företrädare i sina politiska skrifter. Listan i huvudtexten är därför en sammansatt sammanfattning av grupper som förekommer i flera verk, inte en klassificering hämtad från ett enda avsnitt i *Kapitalet* (Marx, 1852 [1979]; Marx och Engels, 1848 [1976]).

Dessa identiteter och positioner är inte alla av samma slag. Vissa är relativt stabila, andra tillfälliga, vissa valda och andra påtvingade av omständigheterna eller av andra människor. De kan överlappa, förstärka varandra eller komma i konflikt. Ingen enskild identitet definierar nödvändigtvis hela människan.

För analytisk bekvämlighet kan vi preliminärt skilja mellan flera dimensioner:

- biologiska och demografiska positioner, såsom ålder och kön;
- sociala och relationella positioner, såsom roller inom familjen och lokalsamhället;
- ekonomiska och institutionella positioner, såsom anställd, student, hyresgäst, patient eller yrkesutövare;
- territoriella positioner, såsom bosättning i ett bostadsområde eller en kommun;
- kulturella, religiösa, intellektuella och politiska tillhörigheter;
- samt andra tillfälliga eller varaktiga positioner genom vilka människor upplever det sociala livet.

Detta är inte avsett som en permanent klassificering. Nya identiteter och sociala relationer uppstår, medan andra förlorar betydelse eller förändrar innebörd. Syftet med listan är enbart att visa att varken den isolerade individen i en förenklad liberal teori eller de två huvudklasserna i en förenklad marxism ger en tillräcklig beskrivning av hur människor faktiskt lever.

Varje position kan ge upphov till särskilda kunskaper, behov och intressen. En patient vet något om sjukvården som inte helt kan fångas av administratörerna. En lärare upplever skolan på ett annat sätt än en förälder eller elev. En busschaufför ser kollektivtrafiken från en annan position än en passagerare eller kommunal planerare. Ingen besitter hela sanningen, men var och en kan ha kunskap som ett beslutssystem går miste om när personen förblir tyst.

Demokratin bör därför fortsätta att skydda det jämlika individuella medborgarskapet samtidigt som den skapar ytterligare kanaler genom vilka människor kan organisera sig och delta utifrån de olika delarna av sina liv. Det omedelbara syftet är inte att avskaffa principen "en person, en röst". Den lika rösträtten bör förbli grunden för de parlamentariska valen, åtminstone under överskådlig framtid. Syftet är att utveckla fortlöpande möjligheter till deltagande, samråd, förhandling och medbestämmande, genom vilka rollbaserad representation gradvis kan få en större plats.

Människor bör vara fria att bilda och ansluta sig till föreningar som är knutna till deras yrken, bostadsområden, intressen, övertygelser, tillfälliga omständigheter eller relativt stabila identiteter. Deltagandet måste förbli frivilligt. Staten bör inte permanent placera individer i officiella kategorier, och ingen *Association (Sammanslutning)* bör göra anspråk på att företräda alla som har en viss egenskap.

Denna åtskillnad är viktig. En kvinna företräds inte automatiskt av varje organisation som säger sig tala för kvinnor. En anställd företräds inte nödvändigtvis på ett tillfredsställande

sätt av en befintlig fackförening. En person kan ansluta sig till flera Sammanslutningar, lämna dem, bilda en ny eller besluta att en viss identitet inte bör få något organiserat politiskt uttryck.

Sådana *Sammanslutningar* finns redan i många former: fackföreningar, yrkesorganisationer, hyresgästorganisationer, patientföreningar, studentkårer, bostadsområdesföreningar, kulturföreningar, religiösa samfund, miljörelser och många andra. Frågan är inte om samhället ska uppfinna föreningar ur tomma intet. Frågan är om de demokratiska institutionerna bör ge organiserade medborgare mer regelbundna och meningsfulla möjligheter att delta i beslut som berör dem.

I ett mer utvecklat system skulle svar från medlemsorganisationer kunna åtföljas av uppgifter om deras verifierade medlemsantal och det interna stödet för den ståndpunkt som lämnats in. Antalet medlemmar skulle då kunna påverka vilken vikt svaret tillmättes, även om medlemskap inte mekaniskt bör likställas med enhälligt stöd. Offentliga myndigheter, expertorgan, kommuner och medlemsorganisationer skulle behöva olika metoder för viktning, eftersom de representerar olika slags kunskap, intressen och grupper.

Detta synsätt skiljer sig både från liberal atomism och från obligatorisk korporatism. Det ersätter inte det individuella medborgarskapet med medlemskap i en föreskriven grupp. Det tillåter inte heller staten att erkänna en enda officiell organisation som permanent företrädare för en hel kategori. Dess utgångspunkter är mångfald, överlappande medlemskap, föreningsfrihet och möjligheten till organisatorisk förändring.

Demokratin skulle då förstås inte bara som en metod för att med jämna mellanrum välja representanter, utan som en fortlöpande relation mellan beslutsfattarna och dem som påverkas av deras beslut. Val skulle fortfarande vara nödvändiga, men de skulle inte längre bära hela bördan av det demokratiska livet.

Förslaget skapar omedelbart svåra frågor. Hur ska en *Sammanslutning* visa att den har verkliga medlemmar? Hur ska överlappande medlemskap behandlas? Hur kan förmögna Sammanslutningar hindras från att tränga undan fattigare? Vilka beslut bör kräva samråd, vilka bör tillåta medbestämmande och vilka måste förbli hos de valda representanterna? Hur kan minoriteternas rättigheter skyddas mot både regeringar och organiserade majoriteter?

Den associativa demokratimodellen utgår inte från antagandet att dessa problem redan har lösts. Den börjar med ett mer begränsat påstående: ett demokratiskt system kan inte på ett tillfredsställande sätt representera det moderna sociala livets komplexitet om medborgarna endast har politiskt inflytande som isolerade väljare eller medlemmar i politiska partier.

Nästa steg är att överväga hur Sammanslutningar gradvis kan införlivas i de befintliga representativa institutionerna utan att det jämlika medborgarskapet, det parlamentariska styrelseskicket eller den politiska stabiliteten överges.

14.1 – Röstning, deltagande och kollektiva val

Val utser representanter och regeringar, men de kan inte på egen hand erbjuda ett fortlöpande deltagande i de många institutioner som formar människors liv. Sammanslutningar skulle kunna komplettera valrepresentationen genom att ge medborgarna organiserade kanaler för samråd, förhandling, fastställande av dagordningar och, inom lämpliga områden, medbestämmande.

Detta kräver en åtskillnad mellan demokratiska regler och valsystem. Valsystemen avgör hur representanterna utses: valkretsar, partilistor, spärrar, röstsedlarnas utformning och formler för att omvandla röster till mandat. Demokratiska regler gäller ett vidare område: föreningsfrihet, tillgång till information, samråd, insyn, motivering av beslut, minoritetsskydd, granskning och möjligheten att utkräva ansvar av beslutsfattarna.

Ett väl utformat valsystem kan inte helt kompensera för avsaknaden av deltagande mellan valen. Omvänt kan ett större deltagande inte göra ett valsystem rättvist om systemet på ett systematiskt sätt förvränger rösterna. Representativa val och organiserat deltagande måste därför behandlas som olika men kompletterande delar av demokratin.

Existerande valsystem skapar regelbundet skillnader mellan formell politisk jämlikhet och faktisk representation. Majoritetsval i enmansvalkretsar, elektorskollegier, spärrar för parlamentarisk representation och ojämlika valkretsar kan skapa maktfördelningar som avviker avsevärt från röstfördelningen. Mindre partier kan få många röster men få eller inga representanter. I valkretsar som starkt domineras av ett parti kan ett stort antal medborgare med fog uppleva att deras röster saknar praktisk betydelse.

Ingen valformel undanröjer alla svårigheter. Den matematiska studien av kollektiva val har identifierat flera begränsningar och paradoxer:⁶³

- **Condorcets paradox:** Individuellt konsekventa preferenser kan skapa en cykel på kollektiv nivå: en majoritet föredrar A framför B, en annan majoritet föredrar B framför C och ytterligare en föredrar C framför A.
- **Arrows omöjlighetsteorem:** Under angivna förutsättningar kan ingen metod för att omvandla individernas rangordningar av tre eller flera alternativ till en fullständig kollektiv rangordning samtidigt uppfylla samtliga av Arrows rättvisekrav.
- **Gibbard–Satterthwaites sats:** Under angivna förutsättningar förblir icke-diktatoriska röstningsförfaranden med tre eller flera möjliga utfall sårbara för strategisk röstning.
- **Sens liberala paradox:** Under angivna antaganden kan inte ens begränsade individuella rättigheter att besluta i vissa frågor alltid förenas med

⁶³ För de ursprungliga eller grundläggande formuleringarna av dessa resultat, se Condorcet (1785), Arrow (1963), Gibbard (1973), Satterthwaite (1975), Sen (1970) samt Daudt och Rae (1976).

Paretoprincipen – att ett alternativ som enhälligt föredras av individerna också bör föredras kollektivt – och en acyklisk kollektiv preferensrelation.⁶⁴

- **Ostrogorskis paradox:** Ett parti kan vinna majoritetens stöd trots att en majoritet av väljarna motsätter sig partiets ståndpunkt i var och en av de enskilda frågor som har sammanförts i dess program.

Dessa resultat bevisar inte att demokrati är omöjlig eller att alla valsystem är lika bristfälliga. De visar att sammanvägningen av åtskilda individuella preferenser inte samtidigt kan uppfylla varje önskvärt villkor. Politiskt omdöme, institutionell utformning, överläggning, förhandling och kompromiss kan inte ersättas av en fulländad valformel.

Sammanslutningar kan förändra en del av denna process genom att göra det möjligt att diskutera och ompröva preferenser innan de vägs samman. Människor träder inte in i det politiska livet med preferenser som har formats helt i isolering. De inhämtar information, lyssnar på andra, omprövar prioriteringar och förhandlar fram kompromisser. Sammanslutningar kan erbjuda platser där denna process äger rum.

Detta betyder inte att den associativa demokratimodellen (**ADM**) löser Arrows teorem eller de andra paradoxerna. Den förändrar den institutionella miljö där preferenser formas och kombineras. Genom att dela upp frågor i relevanta områden och uppmuntra till diskussion innan formella beslut fattas kan den minska vissa praktiska former av cykliska utfall, bristande representation och konstlad sammanpaketering av sakfrågor. Detta är en hypotes som måste undersökas, inte ett matematiskt resultat som redan har bevisats.

14.2 – Den associativa demokratimodellen

Med utgångspunkt i dessa iakttagelser föreslår jag en **associativ demokratimodell (ADM)**. Modellen förskjuter en del av uppmärksamheten från sporadisk röstning till fortlöpande deltagande genom *Sammanslutningar* som människor frivilligt bildar och ansluter sig till.

Representationen skulle inte längre uteslutande ske genom territoriella valkretsar och politiska partier. Den skulle också omfatta organiserat deltagande knutet till yrken, arbetsplatser, professioner, bostadsområden, kulturell verksamhet, tillfälliga sociala omständigheter och andra gemensamma angelägenheter.

Det engelska ordet *Association*, som här återges med *Sammanslutning*, används i en särskild teknisk betydelse. En Sammanslutning är en frivillig medlemsbaserad organisation genom vilken människor försöker göra sin röst hörd och utöva inflytande inom ett relevant område av samhällslivet. Ingen organisation skulle automatiskt

⁶⁴ Termen "*liberal*" i *Sens liberala paradox* syftar på den liberala principen om individuella rättigheter – respekten för personlig autonomi, som är central i den liberala politiska filosofin – och inte på någon partipolitisk eller ekonomisk användning av ordet. Paradoxen gäller, under angivna antaganden, oförenligheten mellan begränsade individuella beslutsrättigheter, Paretoprincipen och en acyklisk kollektiv preferensrelation.

förepräda alla som delar en viss egenskap. Representationen skulle uppstå genom ett aktivt och verifierbart medlemskap, inte genom en identitet som tilldelats utifrån.

Denna princip skyddar både den kollektiva organiseringen och den individuella friheten. Människor skulle kunna tillhöra flera Sammanslutningar, fördela sin tid och verksamhet mellan dem, lämna dem eller skapa nya. Ingen Sammanslutning bör få ett permanent monopol över ett yrke, en gemenskap, en identitet eller ett område av allmänt intresse.

Sammanslutningarna skulle inte inledningsvis ersätta valda parlament, kommunfullmäktige eller politiska partier. Deras första roll bör vara rådgivande och deltagande. Offentliga institutioner skulle vara skyldiga att höra relevanta Sammanslutningar, ge dem nödvändig information och förklara hur deras synpunkter hade beaktats.

Olika nivåer av deltagande kan vara lämpliga inom olika områden:

- rätt att få information i rätt tid;
- rätt att bli rådfrågad innan ett beslut fattas;
- rätt att lämna förslag och få motiverade svar;
- representation i rådgivande eller administrativa organ;
- förhandlat deltagande i genomförandet;
- medbestämmande i institutioner där medlemmarna är direkt berörda;
- samt, efter erfarenhet och utvärdering, begränsade former av associativ representation inom valda eller kompletterande institutioner.

Dessa rättigheter bör inte vara identiska inom varje område. En patientorganisation bör inte leda ett sjukhus enbart därför att dess medlemmar använder sjukvården. Sjukhusets administratörer bör inte heller fatta varje beslut utan att lyssna på patienterna och de anställda. Fördelningen av befogenheter måste bero på kunskap, ansvar, i vilken grad grupperna berörs och institutionens demokratiska legitimitet.

De valda representanternas befogenheter måste också förbli tydliga. Sammanslutningar kan bidra med information, erfarenheter, förslag, kritik och organiserat deltagande. Regeringar och parlament förblir emellertid ansvariga för beslut som berör hela befolkningen, såvida inte konstitutionella bestämmelser uttryckligen förlägger en viss form av medbestämmande någon annanstans.

14.3 – Medlemskap och politisk vikt

Om Sammanslutningar ska få formella rättigheter till deltagande måste deras medlemskap vara mer än ett informellt påstående. Någon form av registrering och verifiering kommer att vara nödvändig. Men registreringen skapar problem som rör personlig integritet, ojämlik tillgång, administrativ belastning och möjlig statlig övervakning. Dessa risker måste uppmärksammas från början.

Medlemsregistren behöver inte vara offentligt tillgängliga. Oberoende institutioner skulle kunna verifiera medlemsantal utan att lämna ut enskilda personers namn.

Människor måste skyddas mot tvång från arbetsgivare, regeringar, religiösa auktoriteter, familjer eller Sammanslutningarna själva.

Sammanslutningarnas finansiering innebär ytterligare en svårighet. Medlemsavgifter kan bidra till att upprätthålla genuina organisationer, men avgifterna kan utesluta människor med låga inkomster. Offentlig finansiering kan förbättra tillgängligheten, men den kan också göra Sammanslutningarna beroende av staten. Förmögna organisationer kan köpa forskning, publicitet och professionell representation som fattigare grupper inte har råd med.

Ett formellt erkännande måste därför åtföljas av regler som är avsedda att förhindra att ekonomiska resurser direkt omvandlas till politisk dominans. Möjliga åtgärder omfattar ekonomisk insyn, begränsningar av vissa utgifter, offentligt stöd till resurssvaga Sammanslutningar, tillgång till gemensam information och möteslokaler samt restriktioner för finansiering från företag.

Ingen formel kan få dessa ojämlikheter att försvinna. Syftet är att identifiera och begränsa dem, inte att utgå från att varje registrerad Sammanslutning talar med en jämlik eller oberoende röst.

14.4 – Överlappande medlemskap

Överlappande medlemskap är ett centralt inslag i modellen, inte ett besvärande undantag. En lärare kan också vara förälder, hyresgäst, patient, medlem av ett religiöst samfund, miljöaktivist och invånare i en viss kommun. Dessa medlemskap uttrycker olika delar av personens sociala liv.

Även människor som inte ansluter sig till någon Sammanslutning måste behålla lättillgängliga möjligheter att framföra synpunkter, ifrågasätta beslut och skydda sina rättigheter. Det organiserade deltagandet bör utvidga de demokratiska möjligheterna, inte göra medlemskap till ett villkor för att bli hörd.

Samtidigt skapar överlappande medlemskap en risk för dubbelräkning. Om tio Sammanslutningar har nästan exakt samma medlemmar bör de inte automatiskt få tio gånger så stort inflytande som en enda Sammanslutning. På samma sätt bör en person inte kunna skaffa sig obegränsad politisk vikt genom att samla på nominella medlemskap.

De tekniska appendixen undersöker möjliga sätt att uppskatta deltagandet samtidigt som hänsyn tas till överlappningar och avtagande utbyte. Formlerna är illustrativa. De visar att olika former av deltagande kan mätas; de fastställer inte det enda riktiga sättet att beräkna politiskt inflytande.

Principen bör förbli begriplig även utan formlerna: ett bredare och mer aktivt deltagande bör ha betydelse, men upprepade räkningar av samma människor bör inte skapa en konstgjord majoritet.

En person med ett enda meningsfullt medlemskap får inte vara politiskt underlägsen någon som har möjlighet att ansluta sig till många organisationer. Medlemskap i Sammanslutningar bör därför inte ge en individ ytterligare röster i vanliga parlamentsval. Där förblir principen "en person, en röst" intakt. Åtminstone under överskådlig framtid skulle rollbaserad röstning utvecklas vid sidan av parlamentsvalen i stället för att förändra dem.

Om associativ representation senare införs i vissa institutioner kan en persons bidrag fördelas mellan de Sammanslutningar som personen väljer att stödja. Alternativa metoder kan prövas. Den exakta fördelningen av vikt är en fråga för senare institutionell utformning och empirisk utvärdering, inte en princip som måste fastställas i förväg.

14.5 – Faran med korporatism

Varje system som ger organiserade grupper en institutionell roll riskerar att utveckla en sluten eller monopolistisk form av intresserepresentation. Regeringar kan finna det bekvämt att erkänna ett begränsat antal etablerade organisationer och behandla dem som samhällets officiella företrädare. Stora Sammanslutningar kan då bli byråkratiska grindvakter, tränga undan konkurrenter och förhandla fram privilegier åt sig själva.

ADM måste därför skilja sig från obligatorisk eller statligt styrd korporatism i flera avseenden:

- medlemskapet måste förbli frivilligt;
- flera Sammanslutningar måste kunna verka inom samma område;
- erkännandet måste grundas på transparenta regler;
- nya Sammanslutningar måste kunna träda in;
- medlemmarna måste vara fria att lämna dem;
- ledningen måste vara vald och ansvarig inför medlemmarna;
- ekonomin och de viktigaste besluten måste vara öppna för medlemmarnas insyn;
- och ingen Sammanslutning får permanent monopolisera representationen av en social kategori.

Mångfalden är inte någon valfri utsmyckning av modellen. Den är en av dess viktigaste skyddsmekanismer.

Mångfald är emellertid inte tillräcklig i sig. Organisationer kan samordna sig i hemlighet, vara beroende av samma ekonomiska intressen eller återskapa ojämlikheter inom sig. Sammanslutningarnas interna demokrati och faktiska självständighet måste därför beaktas tillsammans med deras antal.

14.6 – Det effektiva antalet beslutsfattare

I dagens samhällen kan det formella antalet medborgare vara mycket stort, medan det effektiva antalet beslutsfattare (**ENDM**) förblir anmärkningsvärt litet. Företagsstyrelser, högre administratörer, stora investerare, medieägare, partiledare och små grupper av regeringstjänstemän kan fatta beslut som påverkar miljontals människor.

ENDM är avsett att rikta uppmärksamheten mot skillnaden mellan ett formellt antal och en faktisk fördelning av inflytande. Detta har paralleller till begrepp inom statistisk genetik och populationsgenetik, där det effektiva antalet bidragande individer kan vara betydligt mindre än det antal individer som formellt är närvarande.⁶⁵

Jämförelsen erbjuder inte någon automatisk politisk formel. Genetiskt bidrag och politiskt inflytande är inte samma fenomen. Begreppet överförs från en kunskapsgren till en annan som ett sätt att ställa en mätbar fråga: Hur brett eller snävt är den faktiska beslutanderätten fördelad?

Flera dimensioner kan vara relevanta:

- hur många människor eller organisationer som deltar;
- hur ojämlikt deras inflytande är fördelat;
- om de är verkligt oberoende;
- hur ofta de deltar;
- om deras deltagande kan förändra besluten;
- och om berörda grupper är representerade före, under eller först efter ett beslut.

Inget enskilt tal kommer att fånga alla dessa dimensioner. Flera partiella mått kan ändå bidra till att jämföra institutioner över tid och visa om beslutsfattandet blir mer utspjitt eller mer koncentrerat.

Syftet är inte att avskaffa expertkunskap, ledarskap eller skillnader i ansvar. Vissa människor och institutioner kommer med nödvändighet att utöva större inflytande under särskilda omständigheter. En kirurg och en patient har inte identiska medicinska kunskaper; en järnvägsingenjör och en passagerare bär inte samma tekniska ansvar. Skillnader i sakkunskap rättfärdigar emellertid inte att berörda människor utestängs från information, samråd eller lämpliga former av deltagande.

Målet är att öka det effektiva antalet beslutsfattare (**ENDM**) tillräckligt för att den erfarenhet och kunskap som är spridd i hela samhället ska kunna påverka de kollektiva besluten.

14.7 – Gradvis införande

Den associativa demokratimodellen bör inte införas som en plötslig ersättning för den representativa demokratin. Det skulle strida mot den metod för återuppbyggnad som föreslås i denna essä.

⁶⁵ Uttrycket **det effektiva antalet beslutsfattare (ENDM)** är inspirerat av mått som skiljer ett nominellt antal från ett effektivt antal efter det att hänsyn har tagits till ojämlika bidrag. Inom populationsgenetiken kan den effektiva populationsstorleken avvika kraftigt från det antal individer som räknas i en population (Falconer och Mackay, 1996). Inom statsvetenskapen används ett matematiskt besläktat mått för det effektiva antalet politiska partier, där partierna viktas efter sina andelar av rösterna eller mandaten i den lagstiftande församlingen (Laakso och Taagepera, 1979). **ENDM** överför detta allmänna sätt att resonera till fördelningen av politiskt inflytande; det innebär inte att genetiskt bidrag, partikonkurrens och beslutsfattande är identiska fenomen.

Komplexa politiska institutioner är ömsesidigt beroende. En snabb överföring av befogenheter till nyligen erkända Sammanslutningar skulle kunna stärka redan organiserade intressen, skapa oklarhet om ansvaret, försvaga de valda institutionerna eller frambringa nya former av utestängning. Övergången måste därför vara gradvis, försiktig och möjlig att återkalla.

De första försöken skulle kunna inledas med samråd, tillgång till information, deltagandebaserade utfrågningar, representation på arbetsplatser, kommunala rådgivande organ eller begränsat medbestämmande inom tydligt avgränsade områden. Olika arrangemang skulle kunna jämföras och utvärderas innan ytterligare befogenheter överfördes.

Vid varje stadium bör flera frågor ställas:

- Blev deltagandet bredare eller enbart mer byråkratiskt?
- Fördes tidigare utestängd kunskap in i beslutet?
- Stärkte eller försvagade arrangemanget möjligheten att utkräva ansvar?
- Kunde mindre och resurssvaga grupper delta?
- Ökade de överlappande Sammanslutningarna pluralismen, eller återskapade de samma koncentrerade intressen?
- Förbättrade deltagandet beslutet, eller försenade det endast?
- Kunde medborgarna förstå vem som fortfarande bar ansvaret för resultatet?

Befintliga samrådsförfaranden pekar redan i denna riktning. I Sverige skickas exempelvis statliga utredningar och lagförslag vanligen på *remiss* till myndigheter, kommuner, universitet, fackföreningar, näringslivsorganisationer och andra berörda organ.⁶⁶ Jämförbara förfaranden finns i många demokratier.⁶⁷ Sådana arrangemang gör det möjligt för organiserade intressen att bli hörda, men de förblir i allmänhet rådgivande: deltagarna ombeds att lämna synpunkter utan att få någon fortlöpande andel i beslutsfattandet.

Remissförfarandet skulle kunna erbjuda en utgångspunkt för gradvisa experiment. För medlemsbaserade organisationer skulle utvecklingen kunna ske i flera steg:

1. Offentliggörande av verifierade medlemsantal och sammanställd information om de grupper som representeras, utan att enskilda medlemmar identifieras.
2. Redovisning av hur många röstberättigade medlemmar som stödde eller motsatte sig ståndpunkten, formellt avstod eller inte deltog i omröstningen.
3. Redovisning av hur många medlemmar som stödde, motsatte sig eller avstod från den ståndpunkt som lämnades in.
4. En gradvis ökning av vikten hos svar som stöds av verifierad representation och påvisbart internt deltagande.
5. En försiktigt prövad övergång från rådgivande samråd till ett begränsat deltagande i beslut inom tydligt avgränsade områden.

⁶⁶ Regeringskansliet (u.å.).

⁶⁷

Medlemsantal bör inte automatiskt behandlas som enhälliga röster. Medlemmarna kan vara oeniga, avstå eller tillhöra flera Sammanslutningar. Myndigheter, kommuner, universitet, expertorgan och medlemsorganisationer skulle dessutom kräva olika metoder för representation och utvärdering. Syftet med experimenten skulle vara att upptäcka vilka arrangemang som breddar det faktiska deltagandet utan att tillåta stora eller redan mäktiga organisationer att dominera.

Målet är inte ett institutionellt brott utan en successiv ombalansering. Det effektiva antalet beslutsfattare (**ENDM**) kan utvidgas steg för steg samtidigt som det jämlika medborgarskapet, valens legitimitet och den politiska stabiliteten bevaras.

ADM presenteras därför inte som ett institutionellt universalmedel vars verkningar redan är kända. Det är en riktning för experiment: ett försök att föra beslutsfattarna och dem som påverkas av besluten närmare varandra och göra demokratin till en mer fortlöpande del av det sociala livet.

15 – Att återuppbygga socialismen

Adam Smith och Karl Marx förde den mänskliga förståelsen mot gränserna för vad som var möjligt under deras respektive epoker. Deras insikter formades ändå av de vetenskapliga, ekonomiska och filosofiska horisonter som stod till deras förfogande.

Smith insåg att decentraliserade beslut och utbyte kunde samordna ekonomisk verksamhet utan en fortlöpande central styrning. Marx insåg att formellt fria utbyten kunde äga rum inom strukturer präglade av djupt ojämlika maktförhållanden. Smith riktade uppmärksamheten mot samordningen; Marx mot koncentrationen och exploateringen.

Dagens uppgift är varken att förkasta den ene och kanonisera den andre eller att förena deras fullständiga system. Den är att återvinna användbara insikter från båda och samtidigt avlägsna de antaganden som inte längre håller för historisk och empirisk prövning.

Smith ignorerade inte ojämlikheten, arbetsgivarnas makt, arbetsdelningens nedbrytande effekter eller kolonialhandelns missbruk. I *Nationernas välstånd* diskuterade han arbetsgivarnas förmåga att lättare sluta sig samman än arbetarna, varnade för att starkt repetitivt arbete kunde skada arbetarnas intellektuella förmågor och kritiserade koloniala monopol och köpmännens politiska inflytande.⁶⁸

Det vore därför fel att hävda att Smith inte konfronterade kolonialhandeln. Han undersökte kolonierna, handelskompanier med monopol, handelsrestriktioner, kolonialväldets statsfinansiella och militära kostnader samt de intressen som upprätthöll

⁶⁸ Smith (1776 [1976], I.viii, V.i.f, IV.vii).

det brittiska imperiet. Det som låg bortom hans historiska horisont var den senare integrationen av industriproduktion, kolonial expansion, kapitalexport och rivalitet mellan industrimakter, liksom de moderna multinationella företagens, den globala finansens och de internationella leveranskedjornas omfattning och institutionella komplexitet.⁶⁹

Marx såg på motsvarande sätt problem som Smiths ramverk inte kunde lösa på ett tillfredsställande sätt. Han undersökte hur ägande, kontroll över produktionen och beroende av lönearbete kunde koncentrera den ekonomiska makten. Men han ordnade dessa insikter inom en dialektisk framställning centrerad kring det antagonistiska förhållandet mellan kapital och arbete.

I min kritik av Marx har jag hävdad att han inte behövde behandla detta förhållande som en ontologiskt generativ motsägelse. Smiths egna iakttagelser erbjöd material för en kritik av handelssamhället grundad på institutioner, makt, kunskap och empirisk undersökning. Marx kunde ha vidareutvecklat denna kritik och försökt reparera den framväxande liberala ordningen.

Varför gjorde han överskridandet av den rådande ordningen, snarare än dess fortlöpande reparation, till det yttersta målet? Min tolkning är att hans djupa engagemang i ett dialektiskt system uppmuntrade honom att behandla motsättningen mellan kapital och arbete som en motsägelse som krävde en omvandling av helheten. Reformerna kunde förbättra villkoren och stärka arbetarnas ställning, men de utgjorde inte hans slutliga svar på detta förhållande.

Mitt projekt utgår från den motsatta möjligheten. Den liberala demokratin utvecklade institutioner som kunde ha fungerat bättre men förblev socialt och ekonomiskt ofullständiga. Uppgiften är därför att göra demokratin mer social och ekonomin mer demokratisk.

15.1 – Smith och den osynliga handen

Adam Smith använde uttrycket "den osynliga handen" endast sällan, och han framställde det inte som en universell sats om marknadens stabilitet.

I *Nationernas välbefinnande* förekommer uttrycket i en särskild diskussion om köpmän som föredrar investeringar i hemlandet eftersom de betraktar dem som säkrare. Genom att eftersträva sina egna fördelar kan de oavsiktligt främja den inhemska ekonomiska verksamheten. Smith hävdade inte där att varje strävan efter egenintresse med nödvändighet gynnar samhället, att varje marknad är självkorrigerande eller att ett stort antal individuella beslut automatiskt skapar en optimal jämvikt.⁷⁰

⁶⁹ Smith (1776 [1976], IV.vii–viii, V.iii).

⁷⁰ Smith (1776 [1976], IV.ii.9).

Den mycket bredare tolkningen av den osynliga handen utvecklades senare. I denna tolkning kom metaforen att representera konkurrensutsatta marknadens förmodade förmåga att omvandla decentraliserat egenintresse till allmän välfärd.

Denna senare tolkning fångar en verklig möjlighet. Ekonomisk samordning kan uppstå utan någon enda central planerare. Men den kan också dölja viktiga frågor: Hur många aktörer fattar faktiskt självständiga beslut? Hur ojämlika är de? Kan vissa diktera de villkor under vilka andra handlar? Har skenbart åtskilda företag gemensamma ägare, långivare, leverantörer eller informationskällor?

Problemet är därför inte att en osynlig hand aldrig existerar. Problemet är att metaforen inte berättar när en decentraliserad samordning fungerar och när en skenbart fri marknad kontrolleras av ett litet antal mäktiga aktörer.

Smiths framställning bör inte heller reduceras till en abstrakt "enda rationell aktör". Hans verk innehåller köpmän, arbetare, jordägare, fabrikanter, konsumenter och offentliga myndigheter⁷¹ med olika intressen och ojämlik makt. Senare ekonomiska teorier formaliserade i allt högre grad de ekonomiska aktörerna som förenklade beslutsenheter. Denna senare utveckling bör inte projiceras bakåt och helt tillskrivas Smith.

Dessa kategorier är själva heterogena populationer. Köpmän, arbetare, jordägare och konsumenter skiljer sig sinsemellan i fråga om resurser, kunskap, preferenser, beteende och inflytande. I den utvidgning som jag föreslår bör denna individuella variation undersökas statistiskt i stället för att döljas bakom ett enda representativt värde för varje grupp.

15.2 – Från politisk ekonomi till matematisk jämvikt

Rörelsen från Smith till den moderna matematiska ekonomin var varken direkt eller kontinuerlig. Ricardo konstruerade mer abstrakta teorier om produktion och fördelning. Walras framställde senare ömsesidigt beroende marknader genom system av simultana ekvationer. Under 1900-talet utvecklade ekonomerna alltmer formaliserade modeller för val, jämvikt och välfärd.⁷²

Arrow och Debreu visade existensen av en allmän konkurrensjämvikt under restriktiva antaganden. Detta var en viktig matematisk prestation. Den visade inte att verkliga ekonomier automatiskt rör sig mot jämvikt, förblir stabila efter störningar, fördelar resurser rättvist eller förhindrar maktkoncentration. Existens, effektivitet under angivna villkor, dynamisk stabilitet och social rättvisa är olika frågor.⁷³

⁷¹ Dessa kategorier avser heterogena och delvis överlappande populationer, inte homogena aktörer. Varje kvantitativ behandling måste beakta variationen inom varje kategori såväl som skillnaderna mellan kategorierna; ett gruppmedelvärde kan inte behandlas som om varje medlem hade samma preferenser, beteende eller grad av inflytande.

⁷² Samuelson (1947); Walras (1874–1877 [1954]).

⁷³ Arrow och Debreu (1954).

Samuelson och andra senare ekonomer tolkade ibland den moderna jämviktsanalysen som ett matematiskt rättfärdigande eller en vidareutveckling av Smiths intuition om den osynliga handen.⁷⁴ Detta var en retrospektiv tolkning. Smiths metafor innehöll inte i sig den senare matematiska teorin.

Den matematiska ekonomins styrka ligger i dess precision. Dess svaghet visar sig när de antaganden som denna precision kräver – fullständig eller starkt strukturerad information, förenklade preferenser, begränsade former av interaktion och frånvaro av vissa slags makt – glöms bort när slutsatserna förs tillbaka till verkliga ekonomier.

Svaret är inte att överge matematiken. Det är att utveckla mått som mer direkt behandlar heterogenitet, koncentration, beroende, osäkerhet och institutionell makt.

15.3 – Från effektiv populationsstorlek till ekonomiska aktörer

Mitt förslag om ett effektivt antal ekonomiska aktörer (**ENEA**) börjar med en överföring från den kvantitativa och evolutionära genetiken.

Inom populationsgenetiken kan det antal individer som räknas i en population avvika kraftigt från dess effektiva storlek. Den effektiva storleken återspeglar hur genetiska bidrag fördelas över generationerna, snarare än att enbart räkna de individer som faktiskt reproducerar sig. Ojämliga reproduktiva bidrag, demografiska fluktuationer och populationsstruktur kan göra att den effektiva populationsstorleken avviker avsevärt från det observerade antalet och ofta blir mindre.⁷⁵

Ekonomiska aktörer är inte organismer, och ekonomisk verksamhet är inte reproduktion. Begreppen är inte likvärdiga. Överföringen är användbar därför att den väcker en fråga: Kan det formella antalet företag eller institutioner på motsvarande sätt överdriva den faktiska mångfalden i det ekonomiska beslutsfattandet?

En marknad kan innehålla många juridiskt åtskilda företag samtidigt som den faktiska ekonomiska makten förblir koncentrerad. Företagen kan ha mycket ojämlika marknadsandelar, gemensamma ägare, gemensamma kreditgivare, samordnade strategier, beroende av samma plattform eller kontrolleras av ett litet antal leverantörer. Omvänt kan en sektor med ett relativt litet antal institutioner uppvisa en viss meningsfull självständighet om ägandet, beslutsfattandet och finansieringskällorna verkligen är spridda.

ENEA bör därför inte behandlas som en enda färdig formel. Det förstås bättre som en familj av möjliga mått som behandlar olika dimensioner av ekonomisk mångfald:

- antalet aktörer;
- fördelningen av marknadsandelar;
- ägandets oberoende;
- beslutsfattandets oberoende;

⁷⁴ Samuelson (1977).

⁷⁵ Falconer och Mackay (1996).

- beroendet av gemensamma finansieringskällor;
- kontrollen över infrastruktur eller plattformar;
- relationerna mellan leverantörer och köpare;
- samt nya aktörers möjlighet att träda in på området.

Inget enskilt mått ger en fullständig beskrivning. Flera partiella mått kan ändå visa om det ekonomiska beslutsfattandet blir mer koncentrerat eller mer utspritt.

15.4 – Koncentration och oberoende

Herfindahl–Hirschman-indexet⁷⁶ och dess invers kan erbjuda användbara mått på koncentration och storleksjusterad numerisk mångfald. De justerar det faktiska antalet företag efter deras relativa andelar. En marknad som består av tio lika stora företag är enligt detta mått mindre koncentrerad än en marknad där ett företag kontrollerar större delen av verksamheten och nio företag delar på återstoden.

Men inversen av HHI mäter koncentration, inte oberoende. Tio lika stora företag kan fortfarande kontrolleras av samma ägare, samordna sig genom en kartell, vara beroende av samma finansiella institution eller reagera identiskt på en gemensam yttre begränsning. Ett numeriskt antal som har justerats för storlek måste därför kompletteras med information om ägande, samordning och beroende.

Denna åtskillnad är avgörande. Det **effektiva antalet ekonomiska aktörer** kan inte endast betyda det effektiva antalet företag av olika storlek. Det måste också ställa frågan hur självständigt dessa företag kan handla.

Samma problem finns på ekonomins övergripande nivå. En koncern som är verksam inom banksektorn, industrin, detaljhandeln, medierna och den digitala infrastrukturen bör inte nödvändigtvis räknas som flera oberoende aktörer enbart därför att den förekommer inom flera sektorer. Korsäggande och gemensam kontroll måste beaktas.

ENEA är därför inte ett enda mått på ekonomins hälsotillstånd. Det är ett försök att ordna flera mått kring en politisk och ekonomisk fråga: Hur många aktörer kan i praktiken fatta beslut utan att kontrolleras av eller vara fullständigt beroende av samma koncentrerade maktcentra?

15.5 – Centrala gränsvärdessatsen som analogi

⁷⁶ Herfindahl–Hirschman-indexet (**HHI**) mäter koncentration genom att summera de kvadrerade andelarna för samtliga aktörer på en avgränsad marknad: $HHI = s_1^2 + s_2^2 + \dots + s_n^2$. Här är s_i marknadsandelen för aktör i , uttryckt som en proportion, och n är antalet aktörer. Andelarnas summa är ett. Det motsvarande antalet lika stora aktörer är: $N_s = 1 / HHI$. HHI mäter andelarnas fördelning, inte ägandets eller beslutsfattandets oberoende. På den alternativa redovisningsskalan 0–10 000 är det motsvarande antalet $10\,000 / HHI$. De tidigare amerikanska klassificeringar av marknadskoncentration som nämns i denna essä används som illustrativa jämförelser mellan politiska riktlinjer, inte som universella tröskelvärden (U.S. Department of Justice och Federal Trade Commission, 2010).

Centrala gränsvärdessatsen beskriver de villkor under vilka lämpligt centrerade och skalade summor av många bidrag närmar sig en normalfördelning. Den visar inte i sig att de sammanlagda fluktuationerna blir mindre eller att ett ekonomiskt system blir stabilt. Den visar inte heller att priser eller produktionsvolymen på en marknad med många företag måste följa en normalfördelning.

Marknadsaktörer är sällan fullständigt oberoende. De reagerar på gemensamma kostnader, efterfrågan, räntor, lagar, tekniker och förväntningar samt på varandra. Priser är inte nödvändigtvis enkla medelvärden av oberoende variabler på företagsnivå. De villkor som krävs för att en central gränsvärdessats ska vara tillämplig måste undersökas, inte förutsättas.

Satsen bör därför användas i denna essä som en källa till frågor och analogier, inte som ett bevis för marknadsstabilitet. Den riktar vår uppmärksamhet mot antalet bidragande aktörer, ojämlikheten mellan deras bidrag, gemensamma beroenden och möjligheten att ett fåtal aktörer kan dominera ett sammanlagt utfall.

En sektor med många verkligt oberoende producenter kan vara mindre sårbar för att en enskild producent misslyckas eller manipulerar marknaden. En sektor som domineras av ett fåtal ömsesidigt beroende koncerner kan vara mer sårbar för samordnat handlande eller gemensamma sammanbrott. Men detta förblir empiriska påståenden. Antalet aktörer kan inte ensamt bestämma en marknads fördelning, stabilitet, prisnivå, rättvisa eller motståndskraft.

Exemplen med bagerier och biltillverkare kan illustrera denna skillnad, men de kan inte bevisa den. Lokala bagerier kan fortfarande vara beroende av ett fåtal mjölleverantörer, fastighetsägare, banker, leveransplattformar eller energibolag. Biltillverkare kan vara åtskilda producenter och samtidigt bero på gemensamma leverantörer, tekniker, finansiella institutioner eller statliga åtgärder. **ENEA** bör synliggöra sådana beroenden i stället för att dölja dem bakom en räkning av företagsnamn.

15.6 – Tröskelvärden och mätning

De statistiska appendixen undersöker möjliga tröskelvärden för koncentration och effektivt deltagande. Dessa tröskelvärden måste presenteras som preliminära och normativa. De är inte universella lagar för välfungerande marknader.

Amerikanska konkurrensrättsliga klassificeringar baserade på HHI kan erbjuda illustrativa jämförelsepunkter, men de fastställer inte automatiskt den nivå av ekonomisk mångfald som krävs i en demokratisk politisk ekonomi. Konkurrensmyndigheter ställer särskilda rättsliga och politiska frågor.⁷⁷ **ENEA** ställer en bredare fråga om fördelningen av den ekonomiska beslutanderätten.

⁷⁷ U.S. Department of Justice och Federal Trade Commission (2010).

Det föreslagna tröskelvärde på 20 procent (se **Appendix A4**) bör inte tillskrivas Lindebergs villkor.⁷⁸ Lindebergs villkor gäller de omständigheter under vilka lämpligt centrerade och skalade summor av oberoende variabler, som kan ha olika varianser, närmar sig en normalfördelning. Det erbjuder inte någon universell regel enligt vilken en marknad upphör att vara stabil när ett företag bidrar med mer än 20 procent av den totala variansen. Inte heller medför ett brott mot villkoret nödvändigtvis bimodalitet eller tunga svansar.

Ett tröskelvärde kan ändå föreslås för politiska ändamål. Men det måste identifieras som en varningsnivå som vi själva har valt, motiveras genom erfarenhet och anpassas till sektorns egenskaper – inte framställas som en matematisk slutsats härledd ur centrala gränsvärdessatsen.

Syftet med dessa formler är blygsamt. De visar att det är möjligt att tänka kring olika sätt att mäta koncentration, mångfald, beroende och deltagande. Varje mått fångar endast en del av bilden. Tillsammans kan de hjälpa oss att bedöma om en ekonomi rör sig mot eller bort från målet om en spridd makt som kan ställas till demokratiskt ansvar.

15.7 – Politiska konsekvenser

Denna omtolkning leder till flera praktiska förslag.

- **Konkurrenspolitik:** Att förhindra konkurrenshämmande företagsfusioner, kartellbildning, missbruk av dominerande ställning och överdriven koncentration av ägande gäller inte bara priser och konsumentvälfärd, utan också motståndskraft och politisk makt.
- **Fortlöpande övervakning:** Koncentration och beroende bör mätas över tid och inte undersökas enbart när en företagsfusion föreslås.
- **Marknadsinträde och infrastruktur:** Ett stort formellt antal företag betyder föga när tillgången till finansiering, data, plattformar, transporter eller nödvändiga insatsvaror kontrolleras av ett fåtal aktörer.
- **Flera ägandeformer:** Privatägda, kooperativa, kommunala, gemensamt ägda och statligt ägda institutioner kan samexistera. Den relevanta frågan är hur varje form påverkar fördelningen av faktisk makt.
- **Offentligt ägande:** En offentlig institution kan stabilisera en marknad, tillhandahålla nödvändiga tjänster och motverka privat koncentration. Den kan också bli ännu ett maktcentrum som inte kan ställas till ansvar. Offentligt ägande måste därför underkastas insyn, deltagande och demokratisk kontroll.
- **Anpassningsbar reglering:** Lämpliga nivåer av koncentration och oberoende kommer att skilja sig mellan olika sektorer. Regleringen måste reagera på belägg i stället för att utgå från ett universellt numeriskt tröskelvärde.
- **Ekonomisk demokrati:** Anställda, konsumenter, lokalsamhällen och andra berörda grupper bör ha institutionella möjligheter att påverka viktiga ekonomiska beslut.

⁷⁸ Lindeberg (1922).

ADM kan inte på egen hand garantera ett högt **ENEA**. Politiska Sammanslutningar och ekonomiska aktörer är inte utbytbara. **ADM** gäller fördelningen av röst och deltagande; **ENEA** gäller fördelningen och oberoendet i det ekonomiska beslutsfattandet. De hänger samman eftersom organiserade medborgare kan påverka ekonomisk politik och företagsledning, men inget av måtten kan ersätta det andra.

15.8 – Jupitermetaforen

Det offentliga ägandets eller regleringens roll kan metaforiskt jämföras med Jupiters roll i solsystemet. Metaforen måste förbli en metafor. Jupiters gravitationskraft stabiliserar vissa banförhållanden men kan också störa, omdirigera eller kasta ut andra himlakroppar.

Den offentliga makten kan på motsvarande sätt stabilisera en ekonomisk sektor genom att upprätthålla infrastruktur, tillhandahålla nödvändiga tjänster eller motverka privat koncentration.⁷⁹ Men den kan också destabilisera en sektor, undertrycka mångfalden eller själv bli en dominerande aktör.

Syftet med offentliga ingripanden är därför inte att stå utanför systemet som en ofelbar återställare av ordningen. Offentliga institutioner är deltagare i det ekonomiska systemet och måste själva mätas, regleras, demokratiseras och kunna ställas till ansvar.

Det politiska målet är varken en osynlig harmoni på marknaden eller obegränsad statlig kontroll. Det är en pluralistisk ekonomi där ingen privat, offentlig eller kollektiv aktör förvärvar tillräcklig makt för att ställa sig utanför ett verksamt demokratiskt inflytande. Detta är vad jag menar med att återuppbygga socialismen: inte att avskaffa varje form av privat ägande, utan att demokratisera de institutioner genom vilka ekonomisk makt skapas, koncentreras, utövas och begränsas.

16 – Att fortsätta återuppbygga socialdemokratien

Många nutida demokratier lider av återkommande svagheter. Dessa svagheter framträder inte med samma styrka överallt, och ingen enskild lista kan beskriva varje politiskt system. Flera problem förekommer ändå tillräckligt ofta för att bilda ett igenkännbart mönster:

1. svag eller ojämn tillämpning av rättsstatens principer;
2. förvrängd eller otillräcklig representation;

⁷⁹ Offentliga företag kan också fylla en epistemisk funktion. Genom att delta direkt i ekonomisk verksamhet kan offentliga institutioner bevara operativ kunskap och utveckla en oberoende grund för att bedöma de kostnader, begränsningar, produktivitetsnivåer, investeringsbehov och uppgifter om tjänsternas kvalitet som privata företag redovisar. Offentliga företag kan också erbjuda referenspunkter för jämförelser, förutsatt att deras subventioner, offentliga skyldigheter, kommersiella resultat och sociala mål redovisas öppet. Detta argument kräver inte att offentliga företag blir den dominerande ägandeformen. Det stöder upprätthållandet av en begränsad och välstyrd offentlig sektor som en del av statens institutionella förmåga att förstå och reglera ekonomin. Se Jorjani (2026), "[Exkurs 137 – Om offentliga företags epistemiska funktion](#)".

3. låg faktisk pluralism;
4. ihållande polarisering och politisk handlingsförlamning;
5. periodisk eller kortsiktig populism;
6. samt en offentlig sfär som förvrängs av ojämlig tillgång, koncentrerat ägande, desinformation eller brist på tillförlitlig information.

Varje problem har sin egen historia och sina egna orsaker. De bör inte behandlas som symtom på en enda dold sjukdom. De kan ändå förstärka varandra. Förvrängd information kan fördjupa polariseringen. Fattigdom och otrygghet kan göra omedelbara löften mer lockande än långsiktiga institutionella reformer. Koncentrerat politiskt inflytande kan försvaga representationen, medan svag representation kan fördjupa misstron mot rättsstaten.

Tre faktorer förtjänar särskild uppmärksamhet: bristfällig eller partisk information, materiell otrygghet och koncentrationen av organiserat inflytande.

16.1 – Information

Demokratiska beslut är beroende av tillgång till tillförlitlig information, men valen av vad som ska undersökas, betonas och kommuniceras är aldrig helt neutrala. Regeringar, företag, medieorganisationer, politiska partier, experter, sociala rörelser och medborgare väljer vad de betraktar som relevant. Urvalet gör inte nödvändigtvis informationen falsk. Problemet är inte enbart att olika perspektiv existerar, utan koncentrationen av de medel genom vilka information produceras, filtreras, sprids och upprepas.

Medborgarna kan inte förväntas att självständigt undersöka varje politisk åtgärd, vetenskaplig fråga, budget eller administrativt beslut. De är beroende av mellanhänder. När endast ett fåtal institutioner kontrollerar dessa mellanhänder kan formell yttrandefrihet samexistera med ett starkt begränsat fält av faktiskt tillgänglig information.

Sammanlutningar kan inte undanröja partiskhet. De kan framställa sina egna ensidiga redogörelser eller sprida felaktig information. Men en mångfald av oberoende Sammanlutningar kan göra det svårare för en regering, ett företag, ett parti eller en mediekoncern att kontrollera hela diskussionen. De kan också tillföra specialiserade erfarenheter som annars skulle förbli frånvarande.

En patientorganisation kan exempelvis upptäcka konsekvenser av sjukvårdspolitiken som inte framträder i den officiella statistiken. En fackförening kan ha kunskap om säkerheten på arbetsplatsen som en arbetsgivare inte lämnar ut. En yrkesorganisation kan identifiera tekniska svagheter i ett regeringsförslag. Ingen av dem bör behandlas som en opartisk innehavare av sanningen. Deras värde ligger i att de för in ytterligare erfarenheter och konkurrerande information i den offentliga överläggningen.

16.2 – Materiell otrygghet

Politisk jämlikhet är svår att utöva när människor saknar tid, trygghet, utbildning, bostad, sjukvård eller tillförsikt inför sin närmaste framtid. En person som kämpar för att tillgodose sina grundläggande behov kan inte delta på samma villkor som någon som har pengar, professionell kunskap, omfattande sociala kontakter och kontroll över sin egen tid.

Fattigdom leder inte automatiskt till auktoritärt styre eller populism, och ekonomiskt trygga människor är inte immuna mot någotdera. Allvarlig materiell otrygghet kan ändå förkorta den tidshorisont inom vilken politiska val görs. Den omedelbara överlevnaden kan med fog prioriteras framför långsiktiga institutionella konsekvenser.

Sociala rättigheter är därför en del av demokratins infrastruktur. Utbildning, sjukvård, inkomsttrygghet, bostäder och rimlig arbetstid gör mer än att förbättra den individuella välfärden. De ger människor större praktisk förmåga att delta i kollektiva beslut.

ADM kan inte på egen hand avskaffa fattigdomen. **ENEA** kan inte garantera en rättvis inkomstfördelning. Men institutioner som breddar deltagandet kan bidra till att göra den materiella otryggheten politiskt synlig, medan institutioner som begränsar koncentrationen av ekonomisk makt kan minska mäktiga aktörers förmåga att hindra omfördelande reformer.

16.3 – Koncentrerat organiserat inflytande

Ordet *lobbyverksamhet* omfattar mycket olika slags aktiviteter. En patientgrupp som uppmanar riksdagen att uppmärksamma en förbisedd sjukdom bedriver lobbyverksamhet. En fackförening som framför sina medlemmars synpunkter bedriver lobbyverksamhet. Ett multinationellt företag som finansierar professionella kampanjer för att försvaga regleringen bedriver också lobbyverksamhet.

Problemet är därför inte organiserat inflytande i sig. Den associativa demokratimodellen syftar själv till att utvidga det organiserade deltagandet. Problemet uppstår när tillgången till beslutsfattarna saknar insyn, är starkt ojämlik och beror på pengar, personliga kontakter eller kontroll över information.

Mäktiga organisationer kan ha fortlöpande tillgång till beslutsfattare, medan många vanliga medborgare har få verksamma möjligheter att påverka dem mellan valen. Trots lika rösträtt och andra formella politiska rättigheter skiljer sig medborgarna därför avsevärt åt i fråga om hur ofta, på vilket sätt och med vilken verkan de deltar.

ADM är avsedd att göra det organiserade inflytandet mer synligt, pluralistiskt och möjligt att ställa till ansvar. Om Sammanslutningar får erkända kanaler för samråd bör deras verifierade medlemsantal, finansiering, förslag och kontakter med offentliga institutioner omfattas av lämpliga krav på insyn. Detta skulle inte undanröja det ojämlika inflytandet, men det kunde göra vissa av dess mekanismer lättare att iaktta och ifrågasätta.

Det finns också en fara i motsatt riktning. Stora Sammanslutningar skulle kunna utvecklas till ännu en privilegierad lobbyklass. Etablerade fackföreningar, yrkesorganisationer, religiösa samfund eller identitetsbaserade organisationer skulle kunna använda det formella erkännandet för att utestänga konkurrenter och skydda sina egna ledningar. **ADM** måste därför delvis bedömas efter om modellen ökar det effektiva antalet beslutsfattare (**ENDM**) eller enbart ger gamla koncentrationer av inflytande en ny konstitutionell form.

16.4 – Att förbinda symtomen med orsakerna

De sex demokratiska svagheter som räknades upp ovan kan inte mekaniskt hänföras till tre underliggande orsaker. En svag rättsstat kan bero på korruption, historiska institutioner, krig, auktoritära traditioner, ekonomisk makt, administrativ svaghet eller politisk strategi. Polarisering kan förstärkas av förvrängd information, men den kan också återspegla verkliga intresse- och värdekonflikter. Populism kan vara ett uttryck för manipulation, men den kan också synliggöra problem som de etablerade partierna har vägrat att erkänna.

Det föreslagna ramverket bör därför användas diagnostiskt och inte som en universell kausal teori. Det ställer flera sammanhängande frågor:

- Hur brett är tillförlitlig information spridd?
- Hur många människor har de materiella förutsättningarna att delta?
- Hur koncentrerad är den faktiska tillgången till beslutsfattarna?
- Vilka organiserade intressen förblir ohörda?
- Vilka organisationer återkommer i flera maktcentra?
- Kan medborgarna identifiera vem som fattade ett beslut och utkräva ansvar av denna person eller institution?
- Tillåter institutionerna korrigering efter det att misstagen har blivit synliga?

ADM och **ENEA** kan bidra till att besvara dessa frågor. De ger inga automatiska svar.

16.5 – Inget automatiskt botemedel

Den associativa demokratimodellen (**ADM**) är avsedd att motverka vissa av den representativa demokratins svagheter genom att öka det fortlöpande deltagandet och bredda de informationskällor som står till beslutsfattarnas förfogande. Den kan också göra lobbyverksamheten mer transparent genom att ersätta informella kontaktvägar med erkända och granskningsbara förfaranden.

Men **ADM** kan inte "immunisera" demokratin. Sammanslutningar kan bli byråkratiska, intoleranta, bristfälligt informerade eller dominerade av förmögna medlemmar. De kan förstärka polariseringen i stället för att minska den. Deras krav kan stå i konflikt med varandra, och ett ökat deltagande kan göra besluten långsammare utan att nödvändigtvis göra dem klokare.

På motsvarande sätt kan en ökning av det effektiva antalet ekonomiska aktörer (**ENEA**) minska vissa former av monopol och koncentrerad makt, men den garanterar inte i sig

rättvisa priser, goda arbeten och arbetsvillkor, miljöansvar, teknisk innovation eller en rättvis inkomstfördelning.

Värdet hos **ADM** och **ENEA** ligger i inriktningen på de frågor som de ställer. Båda skiljer formella antal från faktisk makt. Ett samhälle kan ha miljontals väljare men mycket få effektiva beslutsfattare. En ekonomi kan innehålla tusentals registrerade företag men endast ett litet antal i praktiken självständiga centra för ekonomisk makt.

Att återuppbygga socialdemokratien kräver att dessa koncentrationer synliggörs och underställs demokratisk korrigering. Målet är inte att skapa en mekanism som därefter kan lämnas att fungera utan tillsyn. Institutioner kan innehålla återkopplings- och korrigeringsförfaranden, men deras effektivitet beror på tillgång till information, möjlighet att utkräva ansvar, deltagande och möjlighet till omprövning. Demokratisk korrigering måste organiseras och upprätthållas; den kan inte enbart förutsättas.

17 – Slutsats

I tre tidigare publicerade essäer⁸⁰ närmade jag mig socialdemokratien genom en allmän beskrivning och genom personliga erfarenheter. I denna essä har jag försökt berätta en längre och svårare historia: hur socialdemokratien växte fram, hur den lyckades, varför dess äldre form försvagades och i vilken riktning den skulle kunna återuppbyggas.

Detta har inte varit en fullständig historia över socialismen, liberalismen, marxismen eller socialdemokratien. Jag har inte heller försökt konstruera en färdig politisk eller ekonomisk teori. Jag har valt ut delar av en mycket större historia för att förklara hur jag ser på problemet.

Den liberala demokratin lämnade ett outhärligt bidrag genom att skydda individuella rättigheter, rättslig jämlikhet, politiska valmöjligheter och begränsningar av godtycklig makt. Dess svaghet var inte att den erkände individerna, utan att den ofta behandlade formell individuell jämlikhet som tillräcklig samtidigt som den ekonomiska och organisatoriska makten förblev djupt ojämlik.

Marx blottlade strukturella relationer som den liberala politiska ekonomin ofta dolde. Han visade hur exploatering och koncentrerad makt kunde verka genom formellt fria avtal. Enligt min tolkning begränsade emellertid den generativa kraft som han tilldelade den antagonistiska motsägelsen de förändringsformer som fick grundläggande förklaringsmässig vikt och gav överskridandet av den rådande ordningen ett sken av historisk nödvändighet.

Socialdemokratien valde en annan väg. Den bevarade de liberaldemokratiska institutionerna samtidigt som den använde fackföreningar, kollektivavtal, offentliga

⁸⁰ De tre föregående essäerna är Jorjani (2023), "[Vad är socialdemokrati?](#)"; Jorjani (2024a), "[Ett annat sätt att bli socialdemokrat](#)"; samt Jorjani (2024b), "[En ny blick på det gamla fenomenet socialdemokrati](#)".

tjänster, beskattning, socialförsäkringar, reglering och politisk organisering för att förändra fördelningen av makt och välfärd. Under flera årtionden visade den att ekonomisk tillväxt, demokratiskt styre och större social jämlikhet kunde samexistera. Dess institutioner förblev emellertid alltför nära förbundna med det industrisamhälle där de hade utvecklats. När produktionen automatiserades och globaliserades och befolkningen av arbetare och tjänstemän blev mer mångskiftande lyckades de socialdemokratiska partierna inte tillräckligt snabbt återuppbygga sina organisatoriska och politiska grundvalar.

Varför fortsatte de att främst tala industriarbetarklassens språk när arbetslivet hade förändrats? Varför tillät de den politiska högern att omdefiniera ägande, strävanden, beskattning och frihet? Varför reagerade de lättare på synliga ekonomiska chocker än på de långsammare processer som omvandlade produktionen och den sociala identiteten? Och varför fick kollektivt ägande så ofta större uppmärksamhet än demokratiskt deltagande i ledningen?

Mitt föreslagna svar börjar med två sammanhängande uppgifter: **att göra demokratin mer social och ekonomin mer demokratisk.**

Den associativa demokratimodellen (**ADM**) börjar med att komplettera jämlikt individuellt medborgarskap och representativt styre med fortlöpande deltagande genom frivilliga, pluralistiska och överlappande Sammanslutningar. Dess mål är att öka det effektiva antalet beslutsfattare (**ENDM**), inledningsvis vid sidan av de befintliga valinstitutionerna. Varje senare utveckling av rollbaserad röstning skulle kräva försiktiga experiment och utvärderingar, samtidigt som de individuella rättigheterna och det jämlika medborgarskapet förblir skyddade.

Det effektiva antalet ekonomiska aktörer (**ENEA**) är avsett att rikta uppmärksamheten bortom det formella antalet företag och mot den faktiska fördelningen av ekonomisk makt. Det ställer frågan om de ekonomiska aktörerna är tillräckligt många, mångskiftande och självständiga för att förhindra att privat, offentlig eller kollektiv makt undandrar sig möjligheten till ansvarsutkrävande.

Inget av förslagen erbjuder en fullständig lösning. **ADM** skulle kunna skapa nya byråkratier eller organiserade ojämlikheter. **ENEA** kan inte fångas av en enda formel och kan inte skapa rättvisa enbart genom att öka antalet företag. Båda kräver experiment, mätning, kritik och omprövning.

De statistiska appendixen tjänar samma blygsamma syfte. De bevisar inte att politiskt deltagande och ekonomisk demokrati kan reduceras till några få ekvationer. De visar att olika aspekter av deltagande, koncentration, överlappning och oberoende kan mätas på mer än ett sätt. Inget mått visar hela bilden, men flera partiella mått kan bidra till att visa om vi rör oss närmare eller längre bort från våra mål.

Jag föreslår inte att den liberala demokratin eller varje form av privat ägande ska avskaffas. Jag föreslår att den liberala demokratin ska fullbordas socialt och att den ekonomiska makten i större utsträckning ska föras in i det demokratiska livet.

En återuppbyggd socialdemokrati skulle därför inte börja med förväntningen att en motsägelse måste bryta sönder den rådande ordningen. Den skulle börja med institutioner som kan lära: införa begränsade förändringar, undersöka deras konsekvenser, korrigera misstag och gå vidare gradvis.

Kan ett sådant projekt lyckas? Jag vet inte. De förslag som läggs fram här innehåller utan tvekan svagheter, och vissa kan visa sig ogenomförbara. Men den gamla socialdemokratiska modellens tillbakagång undanröjer inte de behov som den en gång svarade mot. Den ekonomiska makten förblir koncentrerad. Formell politisk jämlikhet fortsätter att samexistera med ojämlikt faktiskt inflytande. Många medborgare upplever fortfarande att beslut som påverkar deras liv fattas någonstans utom räckhåll för dem.

Om socialdemokratin ska återfå sin mening måste den på nytt minska avståndet mellan dem som fattar besluten och dem som lever med deras konsekvenser. Den måste göra deltagandet till en vanlig del av det politiska, ekonomiska och sociala livet i stället för en undantagshandling som utförs på valdagen.

Det är detta jag menar med att återuppbygga socialdemokratin.

APPENDIX A1 – Från essens till historia

A1.1 – Framträdelseform och essens hos Marx

Marx analys utgår från antagandet att den sociala verkligheten inte framträder på ett genomskinligt sätt. Löner, priser, avtal och varuutbyte är synliga, men de relationer genom vilka produktionen organiseras och den ekonomiska makten utövas kan förbli dolda.

I tredje bandet av *Kapitalet* skriver Marx att "all vetenskap vore överflödigt om tingens framträdelseform och deras väsen omedelbart sammanföll".⁸¹ Meningen förekommer i ett band som redigerades och publicerades av Engels efter Marx död, men åtskillnaden mellan synliga transaktioner och underliggande ekonomiska relationer är central i Marx ekonomiska analys.

För Marx kunde den politiska ekonomin inte stanna vid det synliga utbytet av varor mellan juridiskt jämlika individer. Den måste undersöka produktionen, arbetskraften, ägandet, kontrollen och fördelningen av det överskott som uppstod. Åtskillnaden mellan framträdelseform och essens fyllde således en metodologisk funktion: den riktade

⁸¹ Marx (1894 [1991], s. 956).

undersökningen bortom observerbara transaktioner mot relationer som kunde förklara dem.⁸²

Denna rörelse är inte i sig invändningsfri. Vetenskapliga förklaringar söker ofta mekanismer som inte är omedelbart synliga. Problemet uppstår när den föreslagna underliggande relationen betraktas som nödvändig därför att den uppfyller en filosofisk struktur, snarare än därför att den stöds av oberoende belägg.

A1.2 – Den hegelska bakgrunden

Åtskillnaden mellan framträdelseform (*Erscheinung*) och essens (*Wesen*) har en lång filosofisk historia och intar en viktig plats i Hegels logik. Hos Hegel förblir begreppen inte fixerade. Deras begränsningar och inre relationer frambringar en rörelse mot andra begreppsliga former. Motsägelsen och den bestämda negationen spelar centrala roller i denna rörelse.⁸³

Denna process bör inte reduceras till en mekanisk följd av "tes, antites och syntes". Hegel organiserade inte konsekvent sin dialektik enligt den välbekanta formeln "tes, antites och syntes", även om han använde några av dessa termer och hans argument ofta innehåller rörelser som senare uttolkare i efterhand har beskrivit som triadiska.⁸⁴

Förhållandet mellan logik, natur, historia och verklighet hos Hegel är fortfarande omstritt. Det vore alltför enkelt att säga att hans dialektik endast handlade om begrepp. Rörelsen i en filosofisk framställning visar emellertid inte i sig att materiella eller historiska processer uppstår på samma sätt.⁸⁵

Marx förenade inte bara Hegel och Feuerbach. Han kritiserade och omformade båda. Med utgångspunkt i den hegelska dialektiken, den feuerbachska materialismen, den politiska ekonomin, den franska socialismen och den historiska analysen försökte han konstruera ett nytt system där den materiella produktionen och de sociala relationerna ersatte Anden som rörelsens huvudsakliga område.⁸⁶

Enligt min tolkning återstod emellertid en viktig generativ struktur. Historiska former innehöll antagonistiska relationer som förväntades utvecklas, skärpas och skapa förutsättningarna för sin egen omvandling. Marx förlade den dialektiska rörelsen till ett nytt område, men han motiverade inte tillräckligt dess utvidgning till en allmän princip för materiell och historisk förändring.

A1.3 – Förändring och motsägelse

⁸² Marx (1867 [1976]); Marx (1894 [1991]).

⁸³ Hegel (1812–1816 [2010]).

⁸⁴ Hegel (1812–1816 [2010]); Mueller (1958).

⁸⁵ Beiser (2005).

⁸⁶ Marx (1845 [1976]); Marx och Engels (1845–1846 [1976]); Marx (1873 [1976]).

Förändring – som i filosofiska texter ofta diskuteras i termer av rörelse – kan framträda i många former. Opposition, motsägelse och negation är några av dem, men de uttömmar inte fenomenet.

Förändring kan också ske genom ömsesidighet, samarbete, anpassning, differentiering, integration, återkoppling, kumulativ modifiering, rekombination, förskjutning eller förändrade relationer mellan ett system och dess omgivning. Dessa manifestationer är inte synonyma, och ingen av dem bör automatiskt identifieras med förändringen som sådan.⁸⁷

Hegel gav motsägelsen och den bestämda negationen en central roll i den begreppsliga utvecklingen. Marx gav antagonistiska relationer en exceptionell roll i den historiska och ekonomiska utvecklingen. Förhållandet mellan kapital och arbete var inte bara ojämlikt och konfliktfyllt; det blev en central antagonism som förväntades driva det kapitalistiska samhällets omvandling.⁸⁸

Enligt min tolkning gav detta Marx teori klarhet och politisk kraft, men begränsade också vilka former av förändring som tilldelades grundläggande förklaringsvärde. Samarbete, anpassning, institutionellt lärande, teknisk innovation, ömsesidig omvandling och yttre förhållanden var inte nödvändigtvis frånvarande. Min invändning är att de inte utvecklades tillräckligt som processer som själva kunde frambringa förändring utan att underordnas den inre motsägelsen.

A1.4 – Riktning och nödvändighet

Hegel avvisade en statisk värld av fixerade essenser och framställde verkligheten som rörelse och tillblivelse. Denna rörelse var emellertid inte bara en ansamling av händelser utan samband. Inom hans system hade den en begriplig riktning.⁸⁹

Marx uppfattade också historien som en strukturerad rörelse snarare än som en samling tillfälligheter. Produktivkrafter, produktionsförhållanden, klassbildning och politisk kamp knöts samman i en redogörelse för historisk omvandling.

Tolkningarna skiljer sig åt beträffande hur deterministisk eller teleologisk Marx teori var. Hans politiska och historiska skrifter innehåller kontingens, förverkligade möjligheter som uteblev och uppmärksamhet på särskilda omständigheter. Arkitekturen i hans system gav ändå ofta kapitalismens inre konflikter en riktning mot dess slutliga överskridande.

När en sådan riktning betraktas som nödvändig kan överskridandet av den rådande ordningen framstå som den historiska utvecklingens fullbordan, snarare än som ett möjligt utfall bland flera.

⁸⁷ Se även Jorjani (2026c), "[Om förändringens manifestationsformer](#)".

⁸⁸ Hegel (1812–1816 [2010]); Marx (1867 [1976]).

⁸⁹ Hegel (1812–1816 [2010]).

A1.5 – Populationstänkande och historisk öppenhet

Darwins evolutionsteori innebar en viktig utmaning mot föreställningen att biologiska arter var fasta och oföränderliga typer. Arter kunde i stället förstås historiskt, som populationer som innehåller variation och förändras över generationerna.⁹⁰

Ernst Mayr beskrev senare kontrasten som en skillnad mellan typologiskt tänkande och populationstänkande.⁹¹ Denna formulering har i sin tur diskuterats, men den uttrycker en användbar metodologisk förändring: variationen mellan individer är inte bara en ofullkomlighet kring en idealtyp.⁹² Den utgör en del av det material genom vilket populationer förändras.

Evolutionsteorin ersätter inte varje form av nödvändighet med ren tillfällighet. Naturligt urval, nedärvning, populationsstruktur, miljöförhållanden och historisk kontingens begränsar alla de möjliga utfallen. Evolutionen kräver emellertid inte ett förutbestämt mål. Anpassningen är provisorisk, lokal och beroende av förhållanden som kan förändras.

Överföringen till den politiska historien måste förbli en analogi. Samhällen är inte biologiska arter, politiska institutioner är inte organismer och institutionella reformer är inte naturligt urval. Populationstänkandet erbjuder ändå en alternativ bild av förändring: variation, flera samverkande processer, provisorisk anpassning och utfall som inte är kända på förhand.

A1.6 – Från nödvändighet till lärande

Denna kontrast bidrar till att klargöra den skillnad jag gör mellan revolutionär marxism och den rekonstruktion av socialdemokratien som föreslås här.

Där den revolutionära marxismen ofta har förlitat sig på motsättningsens nödvändiga utveckling, sätter jag större tilltro till organiserat lärande. Institutioner kan förändras, konsekvenser undersökas, misstag rättas och ytterligare förändringar införs. Framsteg är fortfarande möjliga, men de är varken automatiska eller slutgiltiga.

Detta innebär inte att socialdemokratien saknar riktning eller moraliska mål. Jämlikhet, frihet, solidaritet, deltagande och maktspridning ger riktning. Det som överges är föreställningen att historien själv garanterar att de förverkligas.

Rörelsen från nödvändighet mot lärande förklarar också den metod som föreslås i denna essä. Vi behöver inte känna till den demokratiska ekonomins slutliga form innan vi börjar. Vi behöver förändringar som är tillräckligt begränsade för att kunna utvärderas,

⁹⁰ Darwin (1859).

⁹¹ Mayr (1982).

⁹² Chung (2003).

institutioner som kan ta emot kritik och mått som hjälper oss att bedöma om den effektiva makten blir mer koncentrerad eller mer spridd.

Syftet är inte att ersätta ett universellt historiskt system med ett annat. Det är att skapa politiska och ekonomiska institutioner med förmåga till korrigering.

APPENDIX A2 – Deltagande genom Sammanslutningar

Den associativa demokratimodellen (ADM) föreslår ett fortlöpande deltagande genom frivilliga och överlappande Sammanslutningar. Människor bör kunna uttrycka flera delar av sina liv utan att automatiskt få större politisk tyngd enbart genom att ansluta sig till fler organisationer.

I en inledande modell med lika stor viktbudget får varje person en enhet tillgänglig associativ vikt. Om person i fördelar denna enhet lika mellan k_i Sammanslutningar, blir den vikt som tilldelas var och en:

$$f_{ia} = 1 / k_i$$

Här är k_i antalet medlemskap för person i , och f_{ia} är den andel som tilldelas Sammanslutning a . Formeln tillämpas på de Sammanslutningar där personen är registrerad och förutsätter att $k_i > 0$. En person utan medlemskap fördelar ingen associativ vikt.

Den som tillhör fyra Sammanslutningar skulle tilldela var och en 0,25. Den sammanlagda vikten förblir ett, precis som för den som endast tillhör en Sammanslutning. Personer kan välja en annan fördelning eller låta en del av vikten förbli ofördelad.

Den sammanlagda vikten för Sammanslutning a , betecknad W_a , är:

$$W_a = \text{summan av } f_{ia} \text{ för alla individer } i$$

Dessa vikter gäller associativt deltagande eller representation, inte ytterligare röster i vanliga parlamentsval. Medlemskap visar inte att en person är aktiv, instämmer i en Sammanslutnings ståndpunkt eller är oberoende av andra organisationer. Gemensamma medlemmar, gemensam ledning och gemensam finansiering måste undersökas separat. Formlerna illustrerar möjliga arrangemang. De avgör inte hur stora befogenheter Sammanslutningarna bör ha.

APPENDIX A3 – Aktivt deltagande mellan valen

Registrerat medlemskap är inte detsamma som aktivt deltagande. Det effektiva antalet aktiva deltagare (**ENAP**) avser att uppskatta hur många olika personer som deltar och hur kontinuerligt detta deltagande är.

För en period t är en första uppskattning:

$$A_t = M_t \times r_t$$

Här är M_t antalet registrerade medlemskap, r_t den andel som klassificeras som aktiv och A_t det resulterande antalet aktiva medlemskapsposter. En person som är aktiv i flera Sammanslutningar förekommer flera gånger.

En korrigering för överlappning ger en uppskattning av antalet unika aktiva personer:

$$U_t \approx \delta_t \times A_t$$

Här är U_t det uppskattade antalet olika aktiva deltagare, δ_t korrigeringsfaktorn för överlappning och $\approx$ betyder ungefär lika med. När antalet aktiva medlemskapsposter är positivt är δ_t större än noll och mindre än eller lika med ett. Faktorn är lika med ett när ingen räknas mer än en gång. Om $A_t = 0$, är även $U_t = 0$.

”Aktiv” måste definieras – exempelvis som deltagande i ett möte, ett remissförfarande, ett val eller en arbetsgrupp. Uppskattningen av överlappningen måste också skydda personuppgifter.

Deltagandet varierar över tid. Ett vanligt medelvärde beskriver dess omfattning, medan ett harmoniskt medelvärde ger större betydelse åt perioder med lågt deltagande. För tre perioder:

$$ENAP_h = 3 / (1/U_1 + 1/U_2 + 1/U_3)$$

U_1 , U_2 och U_3 är antalen unika deltagare under de tre perioderna; indexet h anger den version som bygger på det harmoniska medelvärdet. Formeln förutsätter positiva värden. För detta föreslagna index innebär en period med noll deltagande att indexets värde blir noll.

ENAP_h ger perioder med lågt deltagande en tydligt sänkande effekt. Det mäter inte överläggningens kvalitet, jämlikheten i inflytande eller huruvida samma lilla krets deltar upprepade gånger. För detta krävs ytterligare information.

APPENDIX A4 – Effektiv ekonomisk pluralism

Ett stort antal företagsnamn innebär inte nödvändigtvis ett stort antal oberoende centra för ekonomisk makt. Det effektiva antalet ekonomiska aktörer (**ENEA**) riktar

uppmärksamheten mot storleksskillnader, gemensamt ägande, beroendeförhållanden och etableringshinder.

Ett möjligt utgångsmått bygger på företagens andelar inom en avgränsad sektor. För tre företag:

$$H = s_1^2 + s_2^2 + s_3^2$$

Här är s_1 , s_2 och s_3 företagens andelar, uttryckta som bråkdelar som tillsammans summerar till ett. Den upphöjda siffran ^{2} betyder att andelen kvadreras. H är Herfindahl–Hirschmans koncentrationsmått när andelarna uttrycks som bråkdelar.

Det inverterade värdet ger det andelsjusterade antalet företag:

$$N_s = 1 / H$$

Indexet s anger att måttet har justerats med hänsyn till andelarna. Tre lika stora företag ger $N_s = 3$. Ojämnt fördelade andelar ger ett lägre värde.

N_s mäter storleksjusterad mångfald, inte oberoende, och utgör därför endast en komponent i **ENEA**. Företag kan ha samma yttersta ägare, samordna sina beslut eller vara beroende av samma bank, plattform eller leverantör. Företag som står under gemensam kontroll kan sammanföras i kontrollgrupper, varefter beräkningen upprepas. Andra beroendeförhållanden kräver ytterligare belägg.

Centrala gränsvärdessatsen ger upphov till en annan uppsättning frågor. Under angivna förutsättningar närmar sig lämpligt centrerade och skalade summor av många bidrag en normalfördelning. Detta bevisar inte att marknader är stabila och innebär inte att marknadspriser måste vara normalfördelade. Satsen uppmuntrar till undersökning av ojämna bidrag, beroendeförhållanden och dominans av ett fåtal aktörer.

ENEA är en instrumentpanel snarare än ett enda slutgiltigt tal. Offentliga, privata och kollektiva aktörer måste alla beaktas. Målet är inte lika stora företag överallt, utan en ekonomisk makt som förblir pluralistisk och demokratiskt ansvarig.

Fullständig framställning

De fullständiga versionerna av Appendix A2–A4, med ytterligare formler, definitioner och referenser, finns i [Att återuppbygga socialdemokratien på min webbplats](#).

18 – References

Arrow, K. J. (1963). *Social choice and individual values* (2nd ed.). Yale University Press.
(Original work published 1951)

- Arrow, K. J., & Debreu, G. (1954). Existence of an equilibrium for a competitive economy. *Econometrica*, 22(3), 265–290. <https://doi.org/10.2307/1907353>
- Autor, D. H. (2019). Work of the past, work of the future. *AEA Papers and Proceedings*, 109, 1–32. <https://doi.org/10.1257/pandp.20191110>
- Bakunin, M. (1990). *Statism and anarchy* (M. S. Shatz, Ed. & Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1873)
- Baldwin, R. (2016). *The great convergence: Information technology and the new globalization*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Beecher, J., & Bienvenu, R. (Eds. & Trans.). (1971). *The utopian vision of Charles Fourier: Selected texts on work, love, and passionate attraction*. Beacon Press.
- Beiser, F. C. (2005). *Hegel*. Routledge.
- Berman, S. (2006). *The primacy of politics: Social democracy and the making of Europe's twentieth century*. Cambridge University Press.
- Bernstein, E. (1993). *The preconditions of socialism* (H. Tudor, Ed. & Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1899)
- Beveridge, W. (1942). *Social insurance and allied services* (Cmd. 6404). His Majesty's Stationery Office.
- Billingsley, P. (1995). *Probability and measure* (3rd ed.). Wiley.
- Chung, C. (2003). On the origin of the typological/population distinction in Ernst Mayr's changing views of species, 1942–1959. *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 34(2), 277–296. [https://doi.org/10.1016/S1369-8486\(03\)00026-8](https://doi.org/10.1016/S1369-8486(03)00026-8)
- Claeys, G. (1987). *Machinery, money and the millennium: From moral economy to socialism, 1815–60*. Princeton University Press.
- Condorcet, M. J. A. N. de Caritat, Marquis de. (1785). *Essai sur l'application de l'analyse à la probabilité des décisions rendues à la pluralité des voix*. Imprimerie Royale.
- Constant, B. (1988). The liberty of the ancients compared with that of the moderns. In B. Fontana (Ed. & Trans.), *Political writings* (pp. 309–328). Cambridge University Press. (Original work delivered 1819)
- Crozier, M., Huntington, S. P., & Watanuki, J. (1975). *The crisis of democracy: Report on the governability of democracies to the Trilateral Commission*. New York University Press.
- Darwin, C. (1859). *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*. John Murray.
- Darwin, C. (1958). *The autobiography of Charles Darwin, 1809–1882* (N. Barlow, Ed.). Collins.
- Daudt, H., & Rae, D. W. (1976). The Ostrogorski paradox: A peculiarity of compound majority decision. *European Journal of Political Research*, 4(4), 391–399.
- Eichengreen, B. (2008). *Globalizing capital: A history of the international monetary system* (2nd ed.). Princeton University Press.
- Engels, F. (1970). *Socialism: Utopian and scientific*. Progress Publishers. (Original work published 1880)
- Engels, F. (1976). *Anti-Dühring: Herr Eugen Dühring's revolution in science*. Progress Publishers. (Original work published 1878)

- Eurofound. (2000, January 27). *Law on the 35-hour week is in force*.
<https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/law-35-hour-week-force>
- Falconer, D. S., & Mackay, T. F. C. (1996). *Introduction to quantitative genetics* (4th ed.). Longman.
- Federal Chancellor Willy Brandt Foundation. (n.d.). *School of the North—Scandinavian imprints 1933–1946*. <https://www.willy-brandt-biography.com/>.
- Fourier, C. (1835–1836). *La fausse industrie morcelée, répugnante, mensongère, et l'antidote, l'industrie nouvelle, combinée, attrayante, véridique, donnant quadruple produit* (Vols. 1–2). Bossange père et l'auteur.
- Fourier, C. (1996). *The theory of the four movements* (G. Stedman Jones & I. Patterson, Eds.; I. Patterson, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1808)
- Friedman, M. (1968). The role of monetary policy. *American Economic Review*, 58(1), 1–17.
- Gibbard, A. (1973). Manipulation of voting schemes: A general result. *Econometrica*, 41(4), 587–601. <https://doi.org/10.2307/1914083>
- Government Offices of Sweden. (n.d.). *The legislative process*. Government.se.
- Hegel, G. W. F. (2010). *The science of logic* (G. di Giovanni, Trans. & Ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1812–1816)
- Heinrich, M. (2012). *An introduction to the three volumes of Karl Marx's Capital* (A. Locascio, Trans.). Monthly Review Press.
- Heinrich, M. (2013). Capital after MEGA: Discontinuities, interruptions, and new beginnings. *Crisis and Critique*, 1(1), 93–138.
- Hook, E. B., & Regal, R. R. (1995). Capture-recapture methods in epidemiology: Methods and limitations. *Epidemiologic Reviews*, 17(2), 243–264.
<https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.epirev.a036192>
- Jorjani (2025c): *Three essays on Dialectic: One Word, Many Meanings, Thousands of Misunderstandings*. <https://hosseinjorjani.com/dialectic/>.
- Jorjani (2026d, August 12): *Excursus 130—On Eponymous Schools of Thought*.
<https://hosseinjorjani.com/2026/08/12/excursus-130-on-eponymous-schools-of-thought/>.
- Jorjani, H. (2023, December 28). *What is social democracy?*
https://hosseinjorjani.com/what_is_socialdemcracy/
- Jorjani, H. (2024a, February 6). *Another way of becoming a social democrat*.
https://hosseinjorjani.com/another_kind_of_becoming_a_socialdemocrat/
- Jorjani, H. (2024b, February 10). *A New Look at the Old Phenomenon of Social Democracy*. https://hosseinjorjani.com/a_new_look_at_socialdemocracy/
- Jorjani, H. (2026a). *Neoliberalism, social democracy, and the unfinished question of ownership*.
- Jorjani, H. (2026b). *Meidner funds, SAP, Palme, and Feldt*.
Publication details and URL will be added during the final audit.
- Jorjani, H. (2026c, July 20). *Excursus 095—On manifestations of change*.
<https://hosseinjorjani.com/2026/08/01/excursus-95-on-manifestations-of-change/>

- Kautsky, K. (1971). *The class struggle: Erfurt program* (W. E. Bohn, Trans.). W. W. Norton. (Original work published 1892)
- Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. Macmillan.
- Laakso, M., & Taagepera, R. (1979). "Effective" number of parties: A measure with application to West Europe. *Comparative Political Studies*, 12(1), 3–27. <https://doi.org/10.1177/001041407901200101>
- Lassalle, F. (1901). *Lassalle's open letter to the National Labor Association of Germany*. International Publishing Company. (Original work published 1863)
- Lindeberg, J. W. (1922). Eine neue Herleitung des Exponentialgesetzes in der Wahrscheinlichkeitsrechnung. *Mathematische Zeitschrift*, 15, 211–225. <https://doi.org/10.1007/BF01494395>
- Lyell, C. (1830–1833). *Principles of geology* (Vols. 1–3). John Murray.
- Marx, K. (1973). *Grundrisse: Foundations of the critique of political economy (rough draft)* (M. Nicolaus, Trans.). Penguin Books in association with New Left Review. (Main manuscript written 1857–1858)
- Marx, K. (1975). *Economic and philosophic manuscripts of 1844*. In K. Marx & F. Engels, *Collected works* (Vol. 3, pp. 229–346). Lawrence & Wishart. (Original work written 1844)
- Marx, K. (1976). *Capital: A critique of political economy* (Vol. 1; B. Fowkes, Trans.). Penguin Books. (Original work published 1867)
- Marx, K. (1976). *Postface to the second edition*. In *Capital: A critique of political economy* (Vol. 1; B. Fowkes, Trans., pp. 94–103). Penguin Books. (Original work published 1873)
- Marx, K. (1976). *The poverty of philosophy*. In K. Marx & F. Engels, *Collected works* (Vol. 6, pp. 105–212). Lawrence & Wishart. (Original work published 1847)
- Marx, K. (1976). *Theses on Feuerbach [Original version]*. In K. Marx & F. Engels, *Collected works* (Vol. 5, pp. 3–5). Lawrence & Wishart. (Original work written 1845)
- Marx, K. (1979). *The eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*. In K. Marx & F. Engels, *Collected works* (Vol. 11, pp. 99–197). Lawrence & Wishart. (Original work published 1852)
- Marx, K. (1983). *Mathematical manuscripts of Karl Marx* (C. Aronson & M. Meo, Trans.). New Park Publications.
- Marx, K. (1989). *Conspectus of Bakunin's Statism and Anarchy*. In K. Marx & F. Engels, *Collected works* (Vol. 24, pp. 485–526). Lawrence & Wishart. (Original work written 1874–1875)
- Marx, K. (1989). *Critique of the Gotha Programme*. In K. Marx & F. Engels, *Collected works* (Vol. 24, pp. 75–99). Lawrence & Wishart. (Original work written 1875)
- Marx, K. (1991). *Capital: A critique of political economy* (Vol. 3; D. Fernbach, Trans.). Penguin Books. (Original work published 1894)
- Marx, K., & Engels, F. (1976). *Manifesto of the Communist Party*. In K. Marx & F. Engels, *Collected works* (Vol. 6, pp. 477–519). Lawrence & Wishart. (Original work published 1848)

- Marx, K., & Engels, F. (1976). *The German ideology*. In K. Marx & F. Engels, *Collected works* (Vol. 5). Lawrence & Wishart. (Original work written 1845–1846)
- Mayr, E. (1982). *The growth of biological thought: Diversity, evolution, and inheritance*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Mill, J. S. (1991). Considerations on representative government. In J. Gray (Ed.), *On liberty and other essays* (pp. 203–467). Oxford University Press. (Original work published 1861)
- Morgan, K. O. (2001). *Britain since 1945: The people's peace* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Mueller, G. E. (1958). The Hegel legend of “thesis-antithesis-synthesis.” *Journal of the History of Ideas*, 19(3), 411–414. <https://doi.org/10.2307/2708045>
- OECD. (2021). *OECD regulatory policy outlook 2021*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/38b0fdb1-en>
- Owen, R. (1991). *A new view of society and other writings* (G. Claeys, Ed.). Penguin Books.
- Peters, G. P., Minx, J. C., Weber, C. L., & Edenhofer, O. (2011). Growth in emission transfers via international trade from 1990 to 2008. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(21), 8903–8908. <https://doi.org/10.1073/pnas.1006388108>
- Phillips, A. W. (1958). The relation between unemployment and the rate of change of money wage rates in the United Kingdom, 1861–1957. *Economica*, 25(100), 283–299. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.1958.tb00003.x>
- Proudhon, P.-J. (1994). *What is property?* (D. R. Kelley & B. G. Smith, Eds. & Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1840)
- Sainte-Laguë, A. (1910). La représentation proportionnelle et la méthode des moindres carrés. *Annales scientifiques de l'École Normale Supérieure*, 27, 529–542.
- Saint-Simon, H. de. (1975). *Henri Saint-Simon (1760–1825): Selected writings on science, industry and social organization* (K. Taylor, Ed. & Trans.). Croom Helm.
- Samuelson, P. A. (1947). *Foundations of economic analysis*. Harvard University Press.
- Samuelson, P. A. (1977). A modern theorist's vindication of Adam Smith. *American Economic Review*, 67(1), 42–49.
- Sassoon, D. (1996). *One hundred years of socialism: The West European left in the twentieth century*. I. B. Tauris.
- Satterthwaite, M. A. (1975). Strategy-proofness and Arrow's conditions: Existence and correspondence theorems for voting procedures and social welfare functions. *Journal of Economic Theory*, 10(2), 187–217. [https://doi.org/10.1016/0022-0531\(75\)90050-2](https://doi.org/10.1016/0022-0531(75)90050-2)
- Say, J.-B. (2001). *A treatise on political economy; or, The production, distribution, and consumption of wealth* (C. R. Prinsep, Trans.). Batoche Books. (Original work published 1803)
- Sen, A. K. (1970). The impossibility of a Paretian liberal. *Journal of Political Economy*, 78(1), 152–157. <https://doi.org/10.1086/259614>
- Smith, A. (1976). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations* (R. H. Campbell & A. S. Skinner, Eds.). Clarendon Press. (Original work published 1776)

- Social Democratic Party of Germany. (1959). *The Godesberg programme*. German History in Documents and Images. <https://germanhistorydocs.org/en/occupation-and-the-emergence-of-two-states-1945-1961/godesberg-program-of-the-spd-november-1959>
- Thatcher, M. (1987, October 9). *Speech to Conservative Party Conference*. Margaret Thatcher Foundation. <https://www.margaretthatcher.org/document/106941>.
- Tilton, T. A. (1990). *The political theory of Swedish Social Democracy: Through the welfare state to socialism*. Clarendon Press.
- Tocqueville, A. de. (2000). *Democracy in America* (H. C. Mansfield & D. Winthrop, Trans. & Eds.). University of Chicago Press. (Original work published 1835–1840)
- U.S. Department of Justice, & Federal Trade Commission. (2010). *Horizontal merger guidelines*. <https://www.justice.gov/atr/horizontal-merger-guidelines-08192010>
- Vatsalan, D., Christen, P., & Verykios, V. S. (2013). A taxonomy of privacy-preserving record linkage techniques. *Information Systems*, 38(6), 946–969. <https://doi.org/10.1016/j.is.2012.11.005>
- Walras, L. (1954). *Elements of pure economics; or, The theory of social wealth* (W. Jaffé, Trans.). George Allen & Unwin. (Original work published 1874–1877)
- Whatmore, R. (1998). The political economy of Jean-Baptiste Say's republicanism. *History of Political Thought*, 19(4), 656–682.